

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Etická teorie J. S. Milla
Vendula Svobodová

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Etická práce J. S. Milla

Vendula Svobodová

Vedoucí práce:

Mgr. Miloš Kratochvíl PhD.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2018

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce panu Mgr. Miloši Kratochvílovi, PhD.
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

1	ÚVOD.....	1
2	UTILITARISMUS OBECNĚ	2
2.1	PRINCIPY UTILITARISTICKÉ ETIKY	3
2.2	UTILITARISMUS POZDNÍHO 18. STOLETÍ.....	5
2.3	ZAKLADATEL UTILITARISMU JEREMY BENTHAM.....	6
2.3.1	<i>Benthamův utilitarismus</i>	7
3	UTILITARISMUS J.S. MILLA	10
3.1	ODKLON OD BENTHAMA.....	12
3.2	LIDSKÁ PŘIROZENOST.....	13
3.3	VYŠŠÍ A NIŽŠÍ POTĚŠENÍ.....	14
3.3.1	<i>Jak rozlišit mezi potěšenými</i>	17
3.3.2	<i>Kritika kvalitativních rozdílů</i>	18
3.4	SANKCE PRINCIPU UŽITEČNOSTI	19
3.5	UTILITARISMUS PRAVIDEL, UTILITARISMUS JEDNÁNÍ.....	22
3.6	SPRAVEDLNOST	25
4	POLITICKÁ FILOSOFIE	27
4.1	SPOJITOST MEZI JEDNOTLIVCI, SPOLEČNOSTÍ A POKROKEM	28
4.2	O SVOBODĚ.....	29
4.3	TYRANIE VĚTŠINY A NUTNOST SVOBODY MYŠLENÍ A MÍNĚNÍ PRO VÝVOJ LIDSKÉHO POZNÁNÍ.....	31
5	ZÁVĚR	34
6	SEZNAM LITERATURY	36
7	RESUMÉ	38

1 Úvod

Etika a morálka jsou něčím, co zaujímá v lidských dějinách pevné místo. Otázky po tom, co je dobré a co zlé, jak rozlišit pojmy dobra a zla a na čem se zakládají, jsou dnes stejně aktuální jako kdysi. Lidské jednání nebývá izolované a lidské činnosti mají následky. Jednotlivec neexistuje ve vakuu, a proto nemůžeme popřít, že morální pravidla a morální uvědomění jsou tím, co úzce souvisí se společností a s jejím stavem v jakém se nachází, či nacházela.

Tématem této bakalářské práce je představení etické teorie Johna Stuarta Milla, jednoho z významných myslitelů 19. století. Jeho morální filosofie vychází z filosofického a etického směru utilitarismu, se kterým se díky svému otci Jamesi Millovi a jeho příteli Jeremy Benthamovi setkával již od mládí. V začátku práce bude utilitarismus představen obecně a bude uvedeno, na jakých principech se zakládá. V tomto obecném vymezení bude přihlédnuto ke změnám v lidském smýšlení a ke společenským a politickým událostem 19. století, které se samozřejmě promítají i do pojetí morálky. V rámci první části zmíníme jméno zakladatele tohoto směru Jeremyho Benthama, jenž patří mezi důležité postavy, které měly velký vliv na Millův život a myšlení. Uvedeme, jaké motivy Benthama vedly k formování této teorie a co bylo stanoveno jako její cíl a jaké hledisko pro něj bylo stěžejní.

Druhá část této práce bude již věnována Millovi, představíme si jeho náhled na člověka a pojetí lidské přirozenosti a na tomto základě představíme i jeho pojetí morálky a utilitarismu, který se zásadně odlišuje od Bentamova pojetí. Stěžejním zdrojem této části bude Millův spis *Utilitarismus*, kterým sice navazuje na Benthama, ale i v zájmu obrany utilitarismu jej rozšiřuje. V této části bude uvedeno i Millovo vymezení proti Benthamovu kvantitativnímu utilitarismu a ukážeme důvody, které jej k tomu vymezení vedly.

Poslední část bude věnována politické filosofii, která se ale s morální filosofií vzájemně prolíná. Zde bude Mill představen jako obhájce lidské svobody, jako člověk upozorňující na důležitost tohoto pojmu ve vztahu jedince a společnosti a jako člověk varující před možnými nástrahami vyplývajícími ze špatného vymezení jejích hranic. Cílem bude ukázat těsnou spjatost stavu společnosti, občanské svobody a rozvoje lidské individuality.

2 Utilitarismus obecně

Utilitarismus je filosofický a etický směr vznikající v Anglii na přelomu 18. a 19. století. Změny, kterými svět procházel, a jakými byla americká revoluce a Velká francouzská revoluce, měly za následek dramatickou změnu v lidském smýšlení. Tyto změny, obrátily lidské myšlení od tradičních hodnot a tradičního zdůvodňování morálky a vedly ke snaze a potřebě odklonit se od těchto nefunkčních morálních zásad. Tradiční morálka byla vnímána jako to, co je řízeno přirozeným řádem nebo boží silou. Její změna nebyla brána jako možnost vedoucí ku prospěchu, ale spíše se snažila udržet stávající řád, což bylo prezentováno tím, že „...to, co jest, dobré jest“¹. Změna souvisela spíše s obavou. Ve jménu hodnot od tohoto odvozených se mnohdy ztrácely a zaměňovaly pojmy dobra a zla. Pro dosažení spravedlnosti se v lidských dějinách odehrávalo mnoho, vše ve jménu dobra. Mnohdy se ovšem jednalo o takové činy a o jejich následky, které bychom s dobrem spojovali jen těžko. Sama historie nám ukazuje, že lidské pokolení zažilo již mnoho utrpení, které se skrývalo za maskou ušlechtilých ideálů.

Chápání lidského života, které se dlouhá staletí neslo Evropou, a které spojovalo život s údělem, pasivním a smířlivým, se pomalu začalo obracet k chápání života jako výzvy, úkolu, aktivní možnosti o změnu. Zakladatel utilitarismu Jeremy Bentham postavil tento směr na hlavní zásadě, kterou je konat dobro a nečinit zlo. Odmítal absolutistické pojetí etiky, tedy takové etiky, která kategorizuje čin na dobrý nebo špatný bez ohledu na okolnosti. Stejně tak Bentham odmítal posuzování morálnosti z hlediska prostředků. K čemu nám jsou dobré úmysly, když je výsledkem bolest a utrpení.²

Hlavním zdrojem motivace pro rozvoj klasického utilitarismu byla touha po změně nefunkčních, zkorumpovaných zákonů a sociální praxe. Takováto změna si vyžadovala normativní etickou teorii, která by byla použita jako rozhodující nástroj. Rozvoj této teorie je v přímé vazbě na tom, co bylo špatného uvnitř společnosti. Pro Benthama to byl nedostatek užitku, prospěchu a tendence vést společnost tím směrem, kde se lidem dostává neštěstí a bídy. To, že jsou stanovené zákony, ještě neznamená, že jsou dobré.³

Dobré zákony by měly vést ke stabilitě společnosti, což ale nebyl případ společnosti, ve které se Bentham ocital a jakožto právníkovi mu přišlo více než zřejmé, že je změna tohoto stavu nutná.

¹ KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. s. 134.

² Tamtéž. s. 132–134.

³ DRIVER, Julia: *The History of Utilitarianism: Jeremy Bentham*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2009 [online].

Název tohoto směru je odvozen od latinského *utile*, což znamená užitečné. Navazuje na empirickou tradici, tudíž morálka a mravní jednání musí být posuzovány *na empiricko-racionálním základě*.⁴

„*Veškeré poznání musí být nakonec vztaženo k dojmům, které byly učiněny na naše smysly fyzickými objekty.*“ Bentham samozřejmě vychází z tohoto empirického hlediska a považuje za nutné, aby z něj vycházelo i lidské jednání a společnost⁵

2.1 Principy utilitaristické etiky

V rámci filosofické etiky samozřejmě existuje několik verzí utilitarismu, ale pro jeho základní pozici můžeme uvést čtyři principy, na nichž se zakládá. Jedná se o princip následků, užitečnosti, hédonismu a sociální princip.

Princip následků je v opozici vůči deontologické etice, protože podkládá takovou teorii, která nepovažuje nějaké jednání, nebo čin za morálně správný či nesprávný sám o sobě, Jednání je vždy spojeno s následkem, konsekvencí, účinkem, které daný čin vyvolá a jež může být mravně hodnoceno. Proto můžeme utilitarismus označit za etiku konsekvencialistickou, odvozenou od slova konsekvence, tedy důsledky⁶

Princip užitečnosti neboli princip největšího štěstí, jak jej označil Bentham, vychází z toho, že “skutky jsou správné, nakolik přispívají ke štěstí, a jsou špatné, nakolik přispívají k opaku štěstí. Štěstím se myslí potěšení a nepřítomnost bolesti, neštěstím bolest a nedostatek potěšení.”⁷ Jediným hlediskem pro posuzování důsledků nějakého jednání je jejich prospěšnost, užitek pro dosažení něčeho, co je dobrem samo o sobě.⁸

Pro tento princip Bentham argumentuje tím, že “...je jediným prostředkem, kterým lze měřit hodnotu morálního činu.” V jeho pojetí toho, jak klasifikovat morální jednání vystupuje zdůvodnění toho, co je morální zároveň i jako jeho podložení. V tomto případě je pak mravní zákon zároveň i kritériem mravního hodnocení, to znamená, že hledisko správného morálního jednání nám vyvstává ze souladu jednání a rozumného osobního zájmu. Dalším argumentem je objektivita vyjádření utrpení a trestu. Díky trestu je možné usměřňovat nemorální jednání. Princip užitečnosti poskytuje možnost nasměrovat člověka a prostřednictvím sankce odvrátit takové jednání, jehož důsledkem by bylo utrpení. Na základě toho, co je člověku přirozené,

⁴ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 31-32.

⁵ MULGAN, Tim. *Understanding utilitarianism*. s. 9.

⁶ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 32-33.

⁷ MILL, J. S. *Utilitarismus*, s. 42.

⁸ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 33.

tedy touze po štěstí a snaze vyhnout se bolesti, nám poskytuje možnost vyproštění se z kruhu vnějších a pro člověka nepřirozených pohnutek. Posledním základním argumentem pro podporu tohoto principu je, že nám může zaručit konsensus dvou stran vedoucích spor. Potřebujeme takový empirický základ, který poskytne obou stranám možnost vyhodnocovat taková objektivní fakta, kterými jsou právě štěstí a utrpení.⁹

Princip hédonismu spočívá v tom, že dobro samo o sobě je chápáno hédonisticky. Rozhodující je uspokojování lidských potřeb a zájmů, slasti, štěstí. To, v čem štěstí spočívá není dané, to určuje každá osoba pro sebe. Dobrem o sobě je lidské štěstí, na čem toto štěstí leží, určuje každá osoba pro sebe, nesejde na kvalitě ale na kvantitě pocitu štěstí.¹⁰

Hédonismus je etický směr odvozený z řeckého hédoné znamenající rozkoš, radost, slast. Na hédoné se odkazuje jako na nejvyšší etický princip, který je v souladu s lidskou přirozeností. Duchovní verze tohoto směru je spjata s Epikúrem¹¹ Kritika, která se snesla proti požitkářství hédonismu, nebrala v potaz to, že cílem života není podlehnoutí vášním, ale spíše cesta ke štěstí ve formě sebeovládání a sebeomezení, a ustoupení od nespelnitelných nadějí, a odproštění se od strachu. Život se má přijímat tak jak je, člověk si má užívat toho příjemného, toho co přináší a neobávat se toho, co pro nás už nebude aktuální, tedy neobávat se smrti. Cílem je dosažení štěstí naším přičiněním, naším rozvinutím duševního klidu. Toto štěstí ale musíme brát jako pozemské, tedy aktuální a omezené, bez přesahu mimo náš život.¹²

Principem hédonismu se též Bentham pro podporu utilitarismu odkazuje na lidskou přirozenost, jak bude uvedeno později.

Epikurejské pojetí hédonismu je značně individualistické a vyjadřuje rezignaci pramenící z omezenosti lidského života. V tomto pojetí je štěstí soukromou záležitostí, tudíž se otázky veřejného života staví mimo jeho zájem.¹³

Oproti takovémuuto pojetí egoistického hédonismu se utilitarismus staví negativně a jeho dalším principem je princip sociální. To znamená, že jde o štěstí všech zúčastněných daného jednání, ne jen samotného jedajícího. Individuální štěstí je postaveno jako hodnotově nižší. Cílem je kolektivní štěstí, protože v souladu se sociálním principem se bere ohled na všechny dotčené tímto jednáním. A nejen to, v posledku jde o takzvanou *sumu sociálního užítku*, v rámci tohoto principu je kladen důraz na sociální prospěch všech. Už klasičtí utilitaristé

⁹ MIEDZGOVÁ, In. Remišová, Anna. *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. s. 311-312.

¹⁰ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. s. 33.

¹¹ KOLEKTIV AUTORŮ, *Filosofický slovník*. s. 163.

¹² SOKOL, Jan. *Etika a život: pokus o praktickou filosofii*. s. 114-115.

¹³ Tamtéž. s. 115-116.

vztahovali toto hledisko nejen na lidské bytosti, ale dokonce na všechny cítící bytosti.¹⁴

2.2 Utilitarismus pozdního 18. století

Jasně vymezeným se utilitarismus stal v pozdním osmnáctém století, kdy tři nejvýznamnější ranní utilitaristé vydali své významné práce během několika let po sobě. Byli jimi William Paley v roce 1785, Jeremy Bentham v roce 1789 a William Godwin v roce 1793. Pro tyto myslitele byly vlastní hodnoty osvícenství, sdíleli tedy takové hodnoty jako víru v lidský rozum a pokrok a taktéž opozicí vůči svévolné autoritě v právu, vládě nebo náboženství.

Paley byl anglický duchovní kněz, pro nějž byl utilitarismus cesta, jak určit vůli Boha. Utilitarismus nabídl jako shodu Boží vůle a obecného štěstí. Bůh, jakožto bytost milostivá, dobrotivá a velkorysá, by po nás všech chtěla jednání takovým způsobem, které by co nejlépe podněcovalo a podporovalo obecné štěstí. I přes Paleyho konzervativismus byl utilitarismus v devatenáctém století spojen s politickými extremisty a ateisty, a to díky vlivu Williama Godwina a Jeremyho Benthama.¹⁵

Godwin byl britský politický filosof, ve své anarchickém a utopickém díle *Zkoumání politické spravedlnosti* kritizuje snahu vlády zasahovat do zákonů a trestů, do vlastnictví, do náboženských a politických úsudků. Vládu považuje za zlo, k udržení moci vláda potřebuje nevědomost občanů.¹⁶ Ve svých úvahách byl radikální, obhajující krajní verzi utilitarismu, a to naprosto objektivní a nestrannou morálku, bez prostoru pro závazky, nebo náklonnost k našim nejbližším. To uvádí na jeho dobře známém příkladu s arcibiskupem a služebnou. Představte si sami sebe a tyto dvě osoby v hořící budově. Ve vašich silách a v omezeném čase, který máte, je vám umožněno zachránit jen jednu osobu. Jaké by mělo být Vaše rozhodnutí? Godwin usoudil, že díky vlivu na lidské štěstí je hodnotnější život arcibiskupa a tudíž je jeho záchrana jednoznačným rozhodnutím. Takto stanovené rozhodnutí by bylo platné i za předpokladu, kdyby služebnou byl někdo z vašich příbuzných, nebo vy sami. Teologičtí utilitaristé se vymezují jejich tendencí být více konzervativní než sekulární utilitaristé. Za předpokladu utilitárního Boha by byl vesmír už předem navržen a následně organizován tak, aby jeho chod přirozeně podporoval štěstí.

Naproti tomu Godwin a Bentham považovali neúčinnost moderního práva a sociální

¹⁴ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 33.

¹⁵ MULGAN, Tim. *Understanding utilitarianism*. s. 8.

¹⁶ MILLER, David, ed. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. s. 137-138.

struktury jako důkaz proti této myšlence o Božím přesahu do stávajícího dění světa.¹⁷

2.3 Zakladatel utilitarismu Jeremy Bentham

Ačkoliv je Bentham, zakladatel etické teorie utilitarismu, označován jako filosof, a utilitarismus jako etický směr, musíme mít na paměti, že jeho hlavním zájmem bylo právo a jeho původní záměr musíme brát spíše jako snahu reformátora o změnu na poli soudnictví a o změnu tehdejších poměrů anglické společnosti. Na jedné straně zde byla úzká vrstva nechutně bohatých a na straně druhé zde byla velká část obyvatel nacházející se v nuzných podmínkách. Sociální rozdíly mezi bohatými a chudými se vyhrcovaly a soudní systém a pojetí spravedlnosti se v Benthamově době utápěly v absurditě.¹⁸

Bentham vycházel z nespokojenosti pramenící ze současného stavu společnosti a právního systému. Mnoho sociálních problémů Anglie konce osmnáctého a počátku devatenáctého století bylo způsobeno zastaralým právním systémem a ovládnutím ekonomiky šlechtou na základě pozemkové dědičnosti oproti moderním kapitalistickým institucím. *“Zásady, jež upravují morálku, a kterými se řídí i politika a právo, a stejně tak i politická reforma, vyžadují jasné a jednoznačné pochopení lidské přirozenosti.”*¹⁹

V tomto období byla většina zákonů výtvorem soudců spíše než parlamentu. Bentham vnesl námitky jak proti obsahu jeho současných zákonů, tak i k jeho způsobu vytváření. Zprvu si Bentham myslel, že nepřehlednost a určité rozpory v zákoně jsou náhodné. Během svého života přišel na to, že zákon byl záměrně navržen tak, aby podporoval zájmy elitní menšiny.²⁰

Tento postoj vycházel z jeho právnické praxe, z konkrétních případů, kdy se setkával se zneužitím práva. To obrátilo jeho pozornost právě k tomuto problému Anglie 18. století. Zjistil, že zákon je plný nesrovnalostí a zneužívání slabých. Ovšem obeznámenost s touto skutečností musela být zřejmá každému zaangażovanému do tohoto procesu. Jak uvádí J. S. Mill až Bentham našel *“dostatečnou morální citlivost a sebedůvěru, aby si řekl, že tyto věci byly podvody, jakkoli mohly být prospěšné.”*²¹

Další palčivou otázkou bylo pro Benthama pojetí přirozených lidských práv. Ve své knize *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* uvádí *“Právo je dítětem zákona; z*

¹⁷ MULGAN, Tim. *Understanding utilitarianism*. s. 7.

¹⁸ Tamtéž. s. 9.

¹⁹ SWEET, William. *Jeremy Bentham*. In: Internet Encyclopedia of Philosophy [on-line].

²⁰ MULGAN, Tim. *Understanding utilitarianism*. s. 9.

²¹ MILL, J. S. *Bentham; Utilitarismus*. s. 27-28.

*reálných zákonu pocházejí reálná práva, ale z imaginárního zákona, ze "zákonů přírody" pocházejí imaginární práva... Přirozená práva jsou prostě nesmysl, přirozená a nepředepsaná, nenařízena práva jsou rétorický nesmysl, nesmysl na chůdách."*²²

Bentham jako obhájce a reformátor rozsáhlého systému politických práv, uznával pouze pozitivní zákon, protože nic jako přirozený zákon neexistuje. Politická práva jsou umělým výtvozem právního systému a jsou vynucována autoritou. Společnost má tedy pracovat a uvažovat v souladu s pozitivním zákonem, jenž je založen na utilitaristickém principu.²³

Princip užitku je tedy to, s čím by morálka a zákonodárství měly být v souladu. Měly by regulovat a navigovat lidské jednání tak, aby přinášelo co největší užitek. Přesněji řečeno, jak uvádí ve svém již zmíněném díle, mělo by se jednat v souladu s aspektem maximalizace, tedy tak, aby se jednalo o dosažení *"co největšího možného štěstí pro co největší možné množství lidí"*. Toto by mělo být tím nejvyšším hlediskem lidského jednání.²⁴

Bentham zároveň zastával názor, že zákony nemusí být neměnné. Vzhledem k tomu, že se účinky dané politiky mohou měnit, stejně tak dobře se mohou měnit i morální hodnoty politiky. Legislativa musí být uznána jako neustále se vyvíjející proces, který reaguje na různorodé a měnící se žádosti, které vyžadují úpravu. Zákonodárci by měli reflektovat společenské podmínky, protože zákon, který je v určitém okamžiku dobrým, může být v jiném okamžiku špatným zákonem.²⁵

2.3.1 Benthamův utilitarismus

Pro správné pochopení je důležité vymezit Benthamův pojem užitečnosti. Definuje ho jako *"vlastnost každé věci, která přináší prospěch, výhodu, potěšení, dobro či štěstí (to vše v tomto případě znamená jedno a totéž) nebo brání konání nepravostí, působení bolesti, zla či neštěstí (což je opět totéž) subjektu, jehož zájmy zvažujeme: je-li tímto subjektem společnost, jde o blaho společnosti, je-li tímto subjektem jedinec, pak jde o blaho tohoto jedince"*.²⁶

Svoji teorii zakládá na myšlence spočívající v lidské přirozenosti a již uvádí v první kapitole *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* a jejíž jasné pochopení je nezbytné pro to, abychom mohli stanovit morální zásady, jakož i zásady, ze kterých vychází právo a politika. Člověk je podroben bolesti a potěšení, Bentham uvádí: *„Příroda člověka*

²² SYLLABA, T. *Dějiny politických filozofií: (politické filozofie od antiky do konce 20. století)*. s. 138.

²³ SHAPIRO, I. *Morální základy politiky*. s. 22.

²⁴ SYLLABA, T. *Dějiny politických filozofií: (politické filozofie od antiky do konce 20. století)*. s. 138.

²⁵ Driver, Julia: *The History of Utilitarianism: Jeremy Bentham*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2009 [online].

²⁶ THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*. s. 94.

uvedla pod nadvládu dvou svrchovaných pánů, bolesti a potěšení. Je pouze na nich samotných určovat, co bychom měli dělat, a stejně tak určit, co ve výsledku uděláme. Na jedné straně je k jejich trůnu připoutáno měřítko toho, co je správné a špatné, na druhé straně řetězec příčin a účinků. Vládou nám ve všem, co děláme, všem, co říkáme, ve všem, co si myslíme: všechno vynaložené úsilí zbavit se této podřízenosti je k ničemu, pouze na podřízenost poukazuje a potvrzuje ji“²⁷

V tomto díle Bentham předkládá způsob jak kategorizovat a hlavně jak vyhodnocovat bolesti a potěšení. Jedná se mu o to jak analyzovat lidské jednání vzhledem k důsledkům. Zaměřuje se především na využitelnost bolesti a potěšení vzhledem k lidskému jednání a na vztah sankcí a analýzu toho, čím jsou tyto sankce vedeny a jak mohou ovlivňovat. Rozlišuje sankci politickou, náboženskou a morální, dále ale ještě sankci fyzickou, která je tou základní pro další zmíněné. Tato redukce na to, že vše můžeme převést na fyzické pocity je sice Benthamův záměr pro podporu logické soudržnosti jeho utilitarismu, ale zároveň je předmětem kritiky ze strany Milla, který výrazně nesouhlasil s takto zredukovanou představou o jednoduchosti lidské bytosti. Pro Benthama je princip užitečnosti jedinou determinantou lidského jednání, a aby ho blíže specifikoval, rozvádí kalkul štěstí. Ten má být pevným bodem pro naplňování morálky a práva.²⁸

Podle Benthama lze díky hédonistickému kalkulu vypočítat, které činy a jednání mohou přinést nejvíce potěšení pro všechny tímto činem dotčené. Součet hodnot všech potěšení na jedné straně a všech bolestí na straně druhé, přeneseme do konečné bilance, která ukáže, zda má čin obecně dobrou, nebo špatnou tendenci pro ty, jichž se daný skutek nebo jednání týká.²⁹

Potěšení a vyhýbání se bolesti, to jsou cíle, které by zákonodárci měli mít na zřeteli, a proto by bylo dobré porozumět jejich hodnotám. Potěšení a bolesti jsou nástroji, s nimiž musí pracovat, a tudíž by bylo dobré, pochopit jejich sílu, jejich hodnotu. Bentham rozlišuje čtyři hlediska ovlivňující hodnotu bolesti či požitku, je to jejich intenzita, délka trvání, jistota a nejistota dosažení a jejich blízkost a vzdálenost v čase. Avšak při posuzování vykonaného činu, který produkuje bolest či požitek, musíme vzít v potaz dva další faktory. Jestliže je hodnota jakéhokoli potěšení, nebo bolesti zvažována za účelem odhadu tendence jakéhokoli aktu, který ji působí, pak existují další dvě okolnosti, které musí být zohledněny. Je to plodnost, která znamená možnost přinést další vjemy stejného druhu, (tedy další potěšení v případě potěšení a naopak). Další okolností je čistota daného požitku, tou je myšleno, že

²⁷ BENTHAM, Jeremy. *An Introduction to the principles of morals and legislation*. s. 14.

²⁸ MIEDZGOVÁ, J. Klasický utilitarismus. In REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Europe a USA*. s. 312.

²⁹ SOUSEDÍK, S. Úvod. In Mill, J. S. *Utilitarismus*. s. 18.

v případě jednoho vjemu nebude následovat vjem opačného druhu. Poslední faktor ovlivňující hodnotu bolesti a požitku se posuzuje pouze v případě více než jednoho subjektu. Tímto faktorem je rozsah, tedy množství osob ovlivněných daným činem.³⁰

Sám Bentham rozpoznal, že tento proces kalkulu nemohl být striktně sledován ani jednotlivci a ani zákonodárci. Spíše ho představoval jako model ideálního výpočtu a schopnost přiblížení se procesu charakterově podobnému.³¹

³⁰ BENTHAM, Jeremy. An Introduction to the principles of morals and legislation, s. 31-32.

³¹ Driver, Julia: *The History of Utilitarianism: Jeremy Bentham*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2009 [online].

3 Utilitarismus J.S. Milla

Mill se jakožto aktivista a reformátor snažil prostřednictvím své teorie reflektovat problémy jeho doby. Jeho snaha vedla ke konkrétnímu účelu, kterým bylo vytvořit takovou teorii, která by mohla být aplikována na řadu sociálních a politických otázek. I pro jeho etiku byly stále platné principy bolesti a potěšení, tedy podpora štěstí, touha po potěšení a po eliminaci bolesti zůstávají i v Millově pojetí základním nárokem plynoucím s utilitaristického etického života.³²

Mill ve své filosofii vychází z empirismu, odmítá takové poznání, které by bylo založené apriori, tedy to, které se člověku dostává bez zkušenosti, která ji předchází. Jeho stanovisko je takové, že veškeré poznání a znalosti jsou založeny na indukci ze zkušeností. Toto aplikoval na všechny oblasti. Jeho cílem bylo prozkoumat možné zdroje empirických informací a vyvrátit takové teorie, které zdůvodňují apriorní poznání. Na základě tohoto stanoviska samozřejmě hledal pro utilitarismus takový důkaz principu užitečnosti, který by byl v souladu s empirismem. To znamená odvození principu od pozorování, jež uvádí ve svém *Utilitarismu*.³³

*“Jediným možným důkazem toho, že nějaký předmět je viditelný, je to, že lidé ho skutečně vidí. Jediným důkazem, že nějaký zvuk je slyšitelný, je to, že lidé ho slyší. A tak je tomu i s ostatními prameny naší zkušenosti. Podobně, jak soudím, jediným možným důkazem toho, že něco je žádoucí, je to, že lidé si to skutečně žádají.”*³⁴

Dokazování jeho utilitaristického principu můžeme shrnout do několika aspektů. Totiž, že jestliže lidé po něčem touží, pak to můžeme považovat za žádoucí. A jestliže je štěstí to, po čem lidé touží a štěstí jednotlivce je pro něj dobré, tak obecné štěstí je dobré pro celkový souhrn osob. Dalším tvrzením podporující tento princip je, že štěstí je jediným cílem. Tedy vše, co si žádáme je buď součástí štěstí, nebo prostředkem k štěstí.³⁵

Mill uvádí, že štěstí prokazuje svůj nárok, že je jedním z cílů jednání, ale i jedním z kritérií mravnosti. Cílem utilitarismu je obecné štěstí, a kdyby tento cíl nebyl v souladu s teorií a praxí uznán jakožto cíl, těžko by mohl přesvědčit a nárokovat si být skutečným cílem. Štěstí je tím, co si lidé skutečně žádají, *“..každý člověk si žádá své vlastní štěstí nakolik je*

³² DONNER, Wendy. *Mill*. s.15.

³³ MULGAN, Tim. *Understanding utilitarianism*, s. 20.

³⁴ MILL, J. S. *Utilitarismus*. s. 99.

³⁵ MULGAN, Tim. *Understanding utilitarianism*, s. 21.

pokládá za dosažitelné."³⁶ Z tohoto základu štěstí jednotlivce pro něj plyne ztotožnění štěstí s dobrem a též i generalizace obecného štěstí "*...štěstí je dobro: totiž že štěstí každého člověka je dobrem pro tohoto člověka, a že obecné štěstí je proto dobrem pro lidi jako celek.*"³⁷

Milova analogie důkazu žádoucího, jako toho, *co si lidé skutečně žádají k viditelnému, jako toho, co lidé skutečně vidí*, patří mezi mnohé námitky, které byly k utilitarismu vzneseny. Tato námitka spočívá na přechodu od popisného tvrzení, že štěstí je žádoucí jako cíl k normativnímu tvrzení, že je žádané. Tuto verzi námitky vznesl ve své *Principia Ethica* G. E. Moore³⁸: "*Omyl v tomto kroku je tak zřejmý, že je docela podivuhodné, že ho Mill neviděl. Faktem je, že "žádoucí" neznamena "možné být žádoucí" jako "viditelný" znamená "možné být viděno". Žádoucí znamená jednoduše to, co by bylo mělo být žádáno, nebo to, co je hodno být žádáno.*"³⁹

Moore zastává stanovisko, že Mill neoprávněně vnesl do slova „žádoucí“ význam, který by měl být absolutně konkrétní. Žádoucí má zde význam jako to, po čem je dobré toužit. Přijmeme-li toto, pak ale nemůžeme korektně říci, že jediné ověření tohoto, je to, že je to opravdu žádáno. V tomto náhledu by neexistovaly špatné žádosti a dobré v našich žádostech by se měřilo podle poměru k množství, ve kterém je požadováno. Sám Mill si popírá své tvrzení, když hovoří o lepších a ušlechtlejších objektech žádosti.

Moore zastává stanovisko, že nemůžeme předpokládat, že všeobecným cílem lidského jednání je potěšení jako objekt veškeré žádosti, protože se nedá popřít, že lidé obvykle touží i po jiných věcech, jako je touha po penězích, po moci a po slávě. Otázka, která vyvstává, je určení toho, co je míněno žádostí, a co je míněno objektem žádosti. Moore nepopírá existenci jakéhosi univerzálního vztahu mezi potěšením a touhou, ale je třeba zodpovědět, o jaký vztah jde.

Moore uvádí, že pro hédonismus je platné, že potěšení je vždy objektem žádosti, ale dle Moorea je potěšení i důvodem žádosti, což je důležité rozlišení. Neboť když žádáme něco konkrétního, tak nežádáme to samotné, ale potěšení z toho konkrétního, tak potěšení není aktuální, ale nutnou příčinou žádosti.⁴⁰

³⁶ MILL, J. S. *Utilitarismus*. s. 99.

³⁷ Tamtéž. s. 99.

³⁸ MILLER, D. E. *J. S. Mill: moral, social and political thought*. s. 40.

³⁹ MOORE. *Principia Ethica*. (III.40).

⁴⁰ Tamtéž. (III.42).

3.1 Odklon od Benthama

Millův spis *Utilitarismus* byl počinem, který měl utilitarismus obhájit a v němž chtěl tuto nauku vysvětlit. John Stuart Mill je správně považován za hlavní postavu v historii utilitarismu, jeho teorie poskytla takové podloží, ze kterého čerpá i současná teoretická etika. Jeho pojetí utilitarismu je současně i obhajobou proti námitkám o povrchnosti, vycházejících z chápání užší a jednodušší verze bolesti a potěšení jeho předchůdců Jeremyho Benthama a jeho otce Jamese Milla. Ačkoli byl John Stuart Mill pečlivě vzděláván a připravován jeho otcem k tomu, aby navázal a propagoval utilitarismus, tak jak jej představil Bentham, namísto toho se v mnohých ohledech od něj odklonil a radikálně jej přeměnil.⁴¹

V historii spekulativního myšlení se od počátku objevovala myšlenka po nalezení odpovědi na otázku, co je základem morálky, co je nejvyšším dobrem, jaké jsou první principy etiky. Jedna základní otázka, ale mnoho variant odpovědí, které během této doby nevedly k souladu. Naopak mnohdy vedly k vytvoření mnoha protikladných táborů.⁴²

Touto otázkou se samozřejmě zabývá i klasický utilitarismus, který dosahuje jednoty, co se týče společného základu, kterými jsou základní principy, jež obhajoval Mill i Bentham. Sdílenou podstatou je, že dobro pro člověka spočívá ve zkušenostech nebo stavech vědomí radosti nebo štěstí. Princip hédonismu, jakožto základ utilitarismu, spočívá v myšlence, že to, co je ze své podstaty dobré, jsou příjemné nebo slastné stavy zkušeností.

Nesoulad se ovšem objeví při analýze povahy stavu radosti nebo štěstí. Mill si uvědomoval omezení a slabosti Benthama o formulaci utilitarismu, ale uvědomoval si i dopady a omezení jeho vlastního vzdělávání a vývoje. Mnoho z těchto slabostí nachází Mill v Benthamově teorii hodnot a zvláště v jeho pojetí dobra. To, co Mill považoval za velmi nepřesné, byl pohled na vnitřní hodnoty vedoucí až k chybnému zobrazení charakteru a lidské přirozenosti. Pro Milla je charakter a lidská přirozenost něco soudržného a závislého, něco co se vyvíjí a nemělo by se rozpojovat⁴³

Pro obhájení Benthamovy nauky se Mill uchýlil k určitým modifikacím utilitarismu. První úprava spočívá v nahrazení Benthamova kvantitativní hédonismu hédonismem kvalitativním. U Benthama bylo kritériem při rozlišování mezi potěšeními pouze jejich síla. Mill se proti tomuto vymezil a duševní potěšení postavil nad tělesné.⁴⁴

⁴¹ DONNER, W. *Utilitarism*. In SKORUPSKI, J. *The Cambridge companion to Mill*. s. 255.

⁴² MILL, J. S. *Utilitarismus*. s. 31.

⁴³ DONNER, Wendy. *Mill*. s.16-18.

⁴⁴ SOUSEDÍK, S. Úvod. In. Mill, J. S. *Utilitarismus*. s. 20.

3.2 Lidská přirozenost

Ještě než se v následující podkapitole vymežíme proti Benthamovi a jeho kvantitativnímu utilitarismu a představíme si Millovo pojetí kvalitativního utilitarismu rozdělením potěšení na vyšší a nižší, považovala bych za vhodné poukázat na vnímání člověka a jeho přirozenosti pohledem Benthama a pohledem Milla. Tyto pohledy jsou velmi rozdílné. Bentham v lidské přirozenosti vidí pouhou nadvládu bolesti a potěšení, kdežto Mill, taktéž zastávající princip bolesti a potěšení, ale vidí jako přirozené i touhu a snahu lidské bytosti po kultivaci, po vyslyšení hlasu rozumu před instinktem, po rozvoji toho lidského v nás.

V novověku byl částečně obnoven princip „Naturam sequi“ - „Následuj přírodu!“ a tedy pojetí člověka jako přírodní bytosti. Do lidského života, jeho dění, a pravidel jednání se měly promítnout zákony přírody. To, co se označovalo jako přirozené, vyjadřovalo i souhlasnou hodnotu. Odůvodnění správnosti bylo vyjádřeno jako harmonie a shoda s přírodou v oblasti myšlení a jednání. S tímto požadavkem promítnutí přírody do pravidel lidského jednání Mill nesouhlasí a argumentuje tím, že to, co je v přírodě zcela běžným jevem je pro člověka zavrženíhodné a trestuhodné. Naopak pojmy jako odpuštění a spravedlnosti je něco s čím příroda nepracuje, ale pro člověka jsou tyto pojmy tím, co zvyšuje jejich ctnosti. Stanovisko toho co je dobré a co špatné a jak mezi tímto rozlišovat nám nedává příroda, ale je záležitostí ustanovení lidí samotných, a hlavně záležitostí toho, to dobré v sobě kultivovat.⁴⁵

Mill poukazuje na to, že lidské činy a konání mají dvě příčiny, které je vyvolávají. Buďto jednáme na základě rozumu, anebo jednáme z popudu. U prvního zmíněného, je zdrojem aktivita lidské mysli. Bereme v potaz záměry, chtění a cíle, uvažujeme a vyhodnocujeme daný skutek. U instinktivního jednání označuje Mill za určující pravidlo takzvané činné popudy, nebo přirozené sklony. Ty se vyznačují tím, že jsou zcela spontánní, s absencí vůle a rozvažování.⁴⁶

Mill nesouhlasí s tím, že činy nebo konání, které vznikly na základě popudu, můžeme označovat za dobré. Uvádí „...každý úctyhodný příznak lidství je výsledkem nikoli instinktu, nýbrž právě vítězství nad instinktem.“⁴⁷ Kritériem pro morální jednání nemůže být oddanost, nebo podvolení se *první, instinktivní lidské přirozenosti*. V tomto může spatřit radikální odklon od Benthama a jeho formulace o podřízenosti veškerého našeho konání pod nadvládu bolesti a potěšení. V souvislosti s přirozeností Mill uvádí takzvanou druhou přirozenost, která

⁴⁵ HLAVOŇ, Karel. *Dvě varianty pojetí společnosti, jednotlivce a etiky v raném pozitivismu*. s.49-52.

⁴⁶ HEMELÍK, Martin. *O „mravnosti přírody“ a „temné svítilně“ lidského ducha*. s. 20.

⁴⁷ HLAVOŇ, Karel. *Dvě varianty pojetí společnosti, jednotlivce a etiky v raném pozitivismu*. s. 51.

přináší ty nejušlechtlejší pocity a schopnosti, jichž je člověk schopen. Je kultivací a zdokonalením první přirozenosti, člověk je povinován ji zdokonalovat a ne následovat. Tato kultivace je vedena z rozumu, jejím výsledkem jsou nejvznešenější pocity, které „*stávají se druhou přirozeností, silnější než první, a tyto si původní přirozenost ne tak podmaňují, jako v sebe ji rozpouštějí.*“⁴⁸

Z lidské přirozenosti pak podle Milla vychází i lidská spontánnost, svoboda volby, formace vlastního charakteru. V lidském žití a v lidských životech se neustále objevují prvky, jež sebou přinášejí nutnost reakce, ale tato reakce na nedokonalosti, které sebou lidský život přináší, vytváří právě onu novost a sebestroměnu. O přirozenosti neuvažuje jako o něčem daném, co se neustále opakuje, ale vlivem střetávání se s přírodou a s lidmi samými se utváří neustále něco nového a toto nové je pro člověka *nejcharakteristější a nejlidštější.*⁴⁹

Mill podstatu člověka a jeho lidský život viděl šířeji než Bentham, kterému vyčítal pouhou redukci na bolest a potěšení. Mill mu vyčítá, že tyto závěry ke kterým dospěl, přehlíží některé aspekty lidské povahy, jako je láska, snaha o duševní dokonalost, svědomí. Když Mill vyzdvihuje Benthamovu schopnost shrnout poznatky jiných, zmiňuje i tu okolnost, že pro formování koncepce člověka naráží Bentham na vlastní omezené zkušenosti. Jeho rámec duševního a emočního poznání byl značně minimalistický. Nedostatek podnětů vlastního života mu nedokázaly dát takový impuls k tomu, aby poznání lidské podstaty a emocí mohl věnovat více pozornosti. To, že je Bentham do své koncepce nezahrnul, ještě neznamená jejich neexistenci a tím se jeho závěry stávají *polovičními filosofickými pravdami.* Ovšem jak Mill uvádí, při této kritice nedostatků jeho koncepce chápání člověka, není rozumné chybovat tím, že odmítneme jeho filosofii jako celek.⁵⁰

3.3 Vyšší a nižší potěšení

Mill chápal Benthamův hédonismus jako velmi zranitelnou část utilitarismu. Důvodem bylo to, že hédonismus v jeho pojetí výslovně dovoluje jen jeden druh charakteristiky, nebo vlastnosti vytvářející dobro, a tou je kvantita. Pouze kvantita se bere v potaz pro posouzení toho, jak velkou hodnotu určitý stav myslí může mít. Tím, že je zohledněna pouze kvantita, má jeho teorie tendenci soustředit se na jednoduché příjemné pocity a složky zkušeností.

Odchýlení od kvantitativní teorie Benthama můžeme spatřit v několika klíčových

⁴⁸ HEMELÍK, Martin. *O „mravnosti přírody“ a „temné svítilně“ lidského ducha.* s. 21.

⁴⁹ BERLIN, Isaiah. *Čtyři eseje o svobodě.* s. 301.

⁵⁰ GLUCHMAN, Vasil. In. Mill, John Stuart. *Bentham; Utilitarismus.* s. 8-9.

ohledech. Věci, které jsou hodnotné, jsou uspokojující nebo příjemné stavy zážitku nebo vědomí. Avšak koncepce dobra v Millově pojetí, je vytvořena tak, aby překonala Benthamova omezení. Pro Milla je hodnota obsažena ve složitých strukturovaných stavech vědomí, které jsou produkty fungování psychologických zákonů sdružování v těchto jednoduchých duševních stavech. Pocity a myšlenky jsou spojeny sdružováním a tyto původně jednoduché duševní stavy se v procesu psychologického vývoje se vyvíjejí do složitějších stavů zkušeností.

Prostřednictvím této asociace se původní součásti nebo prvky spojují do nového a složitějšího celku. Mill hovoří o chemickém procesu, který vytváří chemické svazky prvků. Za předpokladu, že jsou vjemy a dojmy často vnímány ve spojení je výsledkem taková kombinace, která není, jak by se zdálo několik myšlenkových podnětů najednou, ale dochází ke vzájemnému splnutí v jeden.⁵¹

Tyto takzvané vyšší city, vytvářejí novou hodnotu, která není pouhým souhrnem jednotlivých prvků. Nejde tedy o pouhé skládání jednoduchým myšlenek do složitě, ale o přetransformování do nového stavu, který je kvalitativně odlišný.⁵²

Důležitost těchto nově vytvořených celků je pro Millovu morální psychologii nesporná. V jeho teorii hodnot jsou nositelem hodnoty spíše tyto nové vzorce, než jednoduché myšlenky, které je utvářely. Stejně důležité je neomezovat hodnocení uspokojujících stavů vědomí pouze na kvantitu. Pokud považujeme kvantitu za dobrou vlastnost, která určuje hodnotu těchto stavů, je správné uvažovat stejně i o kvalitě nebo druhu.⁵³

Je důležité mít na zřeteli, že pro Milla kvalita a hodnota nejsou synonymem. Mill zastává stanovisko, že když se řídíme principem užitečnosti, je hodnota tím, co se snažíme propagovat nebo vytvářet a tím, co měříme. Kvalitě příjemného zážitku je nejlépe rozuměno tak, že je to jeho druh, a ve svém *Utilitarismu* uvádí, že kvalita znamená druh potěšení.⁵⁴

*„S principem užitečnosti je zcela slučitelné uznávat, že některé druhy potěšení jsou více žádoucí a hodnotnější než jiné. Bylo by absurdní si myslet - zatímco při hodnocení všech ostatních věcí se uvažuje kvalita stejně jako kvantita – že by hodnocení potěšení mělo záviset pouze na kvantitě.“*⁵⁵

Při zvažování kvality i kvantity stále vycházíme z empirismu, Mill dává za pravdu Benthamovi, když tvrdí, že relevantní vlastnosti zkušeností jsou empirické i normativní.

⁵¹ DONNER, Wendy. *Mill*. s.17-18.

⁵² MIEDZGOVÁ, J. Klasický utilitarismus. In REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Europe a USA*. Kalligram: Bratislava, 2008, s. 323.

⁵³ DONNER, Wendy. *Mill*. s.18.

⁵⁴ Tamtéž. s.21.

⁵⁵ MILL, J. S. *Utilitarismus*. s. 45.

Kvalita i kvantita mají tedy dvojí povahu a funkci, jsou to takové rysy vědomí, které jsou prostřednictvím vyškoleného vědomí empiricky vybírány a zároveň jsou normativní, tedy *dobro vytvářející nebo hodnotu produkující*. Rozlišení určitých vlastností zkušeností se odvíjí od kultivace a vzdělání v této schopnosti a je jedním ze stěžejních aspektů pro úsudky kompetentních činitelů.⁵⁶

Hledisko toho, jak měřit užitečnost zůstává u Milla stejně jako u jeho předchůdce hlavním bodem, k němuž upíná svoji pozornost. Odlišení mezi nimi spočívá v metodách jak měřit hodnoty stádií vědomí, které jsou zvažovány. Při zvažování hodnoty uspokojujících zkušeností považoval Bentham za podstatné pouze množství, zejména intenzitu a dobu trvání, kdežto Mill připisoval důležitost úsudkům kompetentních činitelů. Tento pojem znamená takového činitele, který odráží určitý vzdělávací vývoj, ve smyslu procesu rozvoje včetně rozvoje zahrnující proces rozvoje sebe sama. Příjemné duševní stavy jsou nositeli hodnot. A pokud chceme prosazovat a měřit hodnotu nebo užitečnost, budeme za podstatné považovat takové komplexní mentální stavy mysli, které jsou složité a mají mnoho vlastností. Zároveň ale prošly introspektivní kontrolou, a dokážou se zorientovat v tom, které stavy jsou dobré a které přispívají k hodnotě zkušeností.⁵⁷

Jak již bylo uvedeno, ačkoliv Bentham při odhadování hodnoty potěšení nebo bolesti bere v úvahu sedm okolností vztahujících se ke kvantitě, většina výkladů se vztahuje pouze na první dvě, tedy intenzitu a trvání, a musíme připustit, že pro dosažení celkové hodnoty je zapotřebí dalšího výslovně normativního úsudku. Z toho vyplývá neexistence takové jednoduché empirické vlastnosti kvantity, která by byla složená z jednoho prvku, a kterou by bylo možno měřit. Nevyhnutelně existují pouze vlastnosti, jako je intenzita a trvání, ale ne kvantita. Chceme-li zvažovat kvantitu, musíme ji chápat jako složený znak zkušenosti, pro který je charakteristická minimálně intenzita a trvání. Distinkci mezi Millem a Benthamem nalezneme už v samotném hodnocení, nebo spíše v přiřazení váhy intenzitě a trvání. Bentham je při odhadu a výpočtu hodnoty považuje za rovnocenné. Což je ale sporné, protože při tvorbě normotvorných úsudků záleží na výhledu a charakteru činitelů. To znamená, že by lidé mohli okamžikům zcela abnormálního štěstí, nebo omamující blaženosti obětovat jiná období, a stejně tak i obráceně, že pro stále a trvalé klidné zážitky by upřednostnili zdržení se intenzivních potěšení. Z tohoto plyne, že je nevyhnutelné připustit rozmanitost a pluralitu úsudků.⁵⁸

⁵⁶ DONNER, Wendy. *Mill*. s.19.

⁵⁷ Tamtéž. s.18-19.

⁵⁸ Tamtéž. *Mill*. s.19-20.

Základní vlastnosti, které vytvářejí hodnotu nebo dobro jsou v Millově teorii hodnot množství, tedy intenzita a trvání a kvalita tedy druh. Zkušenosti jsou seřazeny podle stupnice hodnoty; jinými slovy, to, co se měří, je hodnota zkušeností. Stupnice nejsou kardinální, stejně jako v Benthamově systému, protože Mill tvrdí, že tento druh hodnotového úsudku se nedá aplikovat kardinálnímu měření. Mill umožňuje zařazení různých kategorií do procesu měření.⁵⁹

Jeho teorie se prvotně nezaměřuje pouze na posuzování konkrétního potěšení a uspokojení, ale i na dobrý charakter a dobré životy. Mill proto klade důraz na filosofii vzdělávání, jelikož je pro tuto teorii, potřeba takový výcvik kompetentního činitele, který by byl schopen rozlišovat a orientovat se v hodnotách, které jsou cenné.⁶⁰

V této teorii hodnot jsou za nejcennější považovány takové kvality a druhy štěstí, které umožňují rozvíjet a uplatňovat vyšší lidské schopnosti. Tím jsou spjaty s řadou etických ctností a výchova a cvičení těchto vyšších lidských schopností jsou hlavním aspektem Millovy etiky a politiky.⁶¹

3.3.1 Jak rozlišit mezi potěšeními

Otázkou je, jak poznáme, je-li jedno potěšení hodnotnější než druhé. Millova odpověď je jednoznačná. V případech, kdy lidé zakusily a znají oba druhy potěšení, je to potěšení, kterému se všeobecně dává přednost, nebo to, ke kterému se kloní většina. Pro člověka je vzhledem k vyšším schopnostem logické uspokojování něčeho víc, než jsou jen živočišné žádosti. Tímto Mill reaguje i na kritiku, se kterou se vypořádávali už Epikurejci, stejně tak jako každá teorie života, která za cíl stanovuje potěšení. Nelibost, která se pojí s tím, že stanovení takového cíle je přízemní a nízké, připodobňující lidský život k životu zvířat není oprávněná. Jak by mohla být představa o štěstí stejná pro zvíře i pro člověka? Pro člověka jemuž je vlastní to, že je obdařen vyššími schopnostmi než jen zvířecími pudy a instinkty, přece nemůže stačit jen taková forma existence, v níž uplatňuje a zakouší pouze zvířecí žádosti.⁶²

“Žádný inteligentní člověk by nechtěl být blázen, žádný vzdělaný člověk by nechtěl být hlupák, žádný citlivý a svědomitý člověk by nechtěl být sobecký a podlý, i kdyby byli přesvědčeni, že blázen, hlupák, či lump je se svým údělem spokojenější, než jsou oni se

⁵⁹ DONNER, Wendy. *Mill*. s. 21.

⁶⁰ Tamtéž. s.27.

⁶¹ Tamtéž. s.21.

⁶² MILL, J. S. *Utilitarismus*. s. 43-46.

svým.”⁶³

I přes složitost, která s sebou nese uspokojování vyšších potřeb, nemůže být pro žádnou lidskou bytost vroucím přáním pokles na nižší úroveň existence. Takovou, která není v souladu s tím, co mu bylo umožněno, s tím co mu umožňují jeho vyšší schopnosti. To, co člověku odporuje v tomto poklesu, můžeme nazývat různě a přisuzovat různým aspektům, nicméně Mill tento odpor pojmenovává jako smysl pro důstojnost, který je vlastní v různém poměru každému člověku.

Námitkou proti preferování vyšších hodnot by mohlo být, že se o štěstí okrádáme právě tímto důrazem na upřednostnění uspokojení vyšších potěšení před nižšími. Navíc, když ta nižší jsou snadno uspokojitelná a nezřídka se stává, že je lidé upřednostňují. Mill toto osvětluje rozlišením pojmů štěstí a spokojenost a odkazem na slabost charakteru, který volí méně hodnotné, ale bližší dobro. Uvádí, že schopnost vyšších citů je velmi křehká a zranitelná a závisí i na životních a společenských podmínkách ⁶⁴

„Je nepochybné, že bytost, jejíž schopnosti cítit potěšení jsou nízké, má největší naději, že budou plně uspokojeny. A vysoce nadaná bytost bude vždy cítit, že každé štěstí, které může očekávat, je při této povaze světa nedokonalé.“⁶⁵

Štěstí je dosažitelné, ale je třeba jej chápat správně, tedy ne jako jakýsi setrvalý stav dlouhodobého vytržení, ale jako stav, v němž se obměňuje vzrušení s klidem. Můžeme hovořit i o pouhých zlomcích, velmi krátkých okamžicích našich životů, kdy se chvilkový stav štěstí vline do naší běžné existence.⁶⁶

3.3.2 Kritika kvalitativních rozdílů

Milova odvolání ke kvalitativním rozdílům v potěšeních vyvolala širokou diskuzi jak u odpůrců, tak u těch, kteří s utilitarismem sympatizují.⁶⁷

Mezi nejčastější kritiku, která přichází z obou táborů, patří fakt, že se zavedením kvalitativních distinkcí v potěšeních opouští Mil svůj hédonismus. West uvádí mimo jiné kritiku Grota, který srovnává starý a nový utilitarismus a uvádí, že buď *“kvalita” je “množství” pod jiným názvem, nebo je to nehédonistická hodnota*” Dále vysvětluje, že *“... kvalita je kvantita odhadována jiným způsobem, ne však přesnou analýzou, která byla*

⁶³ MILL, J. S. *Utilitarismus*. s. 46.

⁶⁴ Tamtéž. s. 48-49.

⁶⁵ Tamtéž. s. 48.

⁶⁶ Tamtéž. s. 54.

⁶⁷ WEST, Henry R. *An Introduction to Mill's Utilitarian Ethics*. s. 73.

*Benthamovou metodou, ale lidskými zkušenostmi a svědectvím bez této analýzy.*⁶⁸

Kdybychom kvalitu, nebo její druh uznaly jako odlišnou od kvantity, pak nám vyvstane důvod, který je závažnější než první námitka a jenž spočívá v tom, že se vymaňujeme za hranice utilitarismu a bereme v úvahu takovou, která je mu cizí a tou je skutečnost, že se odvoláváme od smyslů k rozumu, nebo od zkušenosti k něčemu odlišnému od ní.

Jedna z dalších kritik pramení z toho, že kvalitativní rozdíly znemožňují rozhodnout mezi různými potěšeními. West uvádí argument, který poukazuje na rozpor při rozhodování mezi malým množstvím vyššího potěšení s velkým množstvím nižších potěšení. Chceme-li dospět k nějakému součtu, musíme pracovat s takovými daty, která mají stejnou hodnotu.⁶⁹ *“Musíte jít na množství nebo na nic; můžete odmítnout množství, ale pak nemůžete získat žádný výsledek. . . Vyšší pak, jak jsme viděli výše, nemá žádný význam, pokud nejdeme na něco mimo potěšení a pokud jdeme mimo potěšení, nejenže jsme se vzdali teorie co největšího počtu, ale zavrhli jsme hédonismus celkově.”*⁷⁰

West nesouhlasí s tvrzením, že by byla souvislost mezi odvoláním se na kvalitu a odvoláním od smyslů k rozumu, ani odvoláním k nehédonickým hodnotám a uvádí, že se nemusí jednat o pouhý kvantitativní přírůstek, pokud hovoříme o pocitu důstojnosti a potěšení, nebo bolesti vyplývající z něj. West nevyklučuje kvalitativně odlišné potěšení. Nesouhlasí ani s další reakcí, která staví kvalitativní a kvantitativní rozdíl tak, že jde o rozdíl v míře. O tomto rozdílu pak můžeme hovořit jako o skutečném rozdílu v druhu, pro který je charakteristická nesouměřitelnost. Kvalitativní rozdíly v potěšení a bolestech jsou souměřitelné díky cílené preferenci, založené na vlastní nebo jiné zkušenosti z kvalitativně odlišných potěšení nebo bolestí. To, že není jednoznačné, co by měl člověk následovat bez výměny za jakékoliv množství "nižších" potěšení, by nemělo znamenat, že jsou nesouměřitelné.⁷¹

3.4 Sankce principu užitečnosti

Tradiční morálka, která je v lidech představou, že je povinností sama o sobě a vztahuje se na takové mravní normy, které automaticky vyvolávají hrůzu a odpor ke zločinům z násilí, nebo zrady se zdá být povinnější, než princip obecného štěstí, který utilitarismus navrhuje jako základ morálky. To vyvolává otázku, po motivech vedoucí k následování utilitaristické

⁶⁸ WEST, Henry R.. *An Introduction to Mill's Utilitarian Ethics*. s. 70.

⁶⁹ Tamtéž. s. 70-71.

⁷⁰ Tamtéž. s. 71.

⁷¹ Tamtéž. s. 71-72.

morálky.⁷²

Mill se tedy táže, jaké motivy řídí to, zda je něco mravně správné a kde se v takovéto mravní normě bere její závaznost. Utilitaristické odvození mravnosti naráží na to, že její odvození od obecného principu, v tomto případě od obecného štěstí, nebude uznáno jako povinnost sama o sobě.⁷³ Vliv výchovy by měl být tmelem pro spojitost mezi uznáním povinnosti obecného štěstí a sounáležitosti s ostatními. Mill výslovně uvádí „...*dokud se vlivy, jež formují mravní charakter, neuplatní u utilitaristického principu se stejnou silou, jako se uplatnily u některých jeho důsledků – dotud v našem charakteru vlivem dokonalejší výchovy nezapustí hluboké kořeny pocit jednoty s ostatními lidmi (jak to beze sporu zamýšlel Kristus) a nestane se v našem vlastním vědomí plně částí naší přirozenosti tak jako odpor ke zločinu v dobře vychovaném mladém člověku.*“⁷⁴

Takovéto zakořenění povinnosti pro podporu obecného štěstí by nabylo stejné posvátnosti a důležitosti jako ostatní tradiční mravní normy.⁷⁵

Mill, stejně jako Bentham, při pohledu na to, co je zdrojem motivu mravní normy, užívá výrazu sankce a rozlišuje sankce vnější a vnitřní. Do vnějších můžeme řadit naději na přízeň a obavy z nevole a nelibosti našich bližních a také bázeň a respekt z nějaké vyšší síly. Pro Benthama byly zdrojem motivu politické, morální nebo lidové a náboženské sankce. Bentham rozlišoval mezi vymáháním morálky ze zákona a z veřejného pořádku, prováděného soudci nebo pověřenými osobami a veřejným míněním. V každém ohledu je, ale považoval za vnější sankce, které mohou být plně funkční a v souladu s principem užitečnosti. Benthamova teorie utilitarismu se v tomto ohledu neliší od ostatních v prosazování toho, aby politická sankce podporovala nebo prosazovala určité formy jednání. Je v souladu s principem užitečnosti mít zákony a takovou vládu, která reflektuje, zda nastolené zákony jsou tím nejlepším možným pro dosažení obecného štěstí.⁷⁶ Záležitostí vlády je podporovat štěstí společnosti na základě trestů a odměn, z čehož vyznívá, že sankce je v tomto ohledu pojata jak negativně, tak pozitivně. Činnost vlády spočívá jak v trestním právu, ale zároveň v ochraně společnosti a v možnosti dosažení obecného štěstí, prostřednictvím zvyšování potěšení a odstraněním bolesti.⁷⁷

Takto Benthamovsky pojaté sankce, tedy pouze vnější, Mill kritizuje a poukazuje na to, že jsme schopni náklonnosti, jsme schopni milovat, soucítit s ostatními, pociťovat úctu a

⁷² WEST, Henry R.. *An Introduction to Mill's Utilitarian Ethics*. s. 97.

⁷³ MILL J. S. *Utilitarismus*. s. 82 - 83.

⁷⁴ Tamtéž. s. 83.

⁷⁵ Tamtéž. s. 82 - 83.

⁷⁶ WEST, Henry R.. *An Introduction to Mill's Utilitarian Ethics*. s. 97.

⁷⁷ BENTHAM, Jeremy. *An Introduction to the principles of morals and legislation*, s. 61.

bázeň, jsme schopni se obávat nepřízně stejně jako doufat v přízeň či náklonnost. Vnitřní sankcí, na níž se Mill zaměřuje je svědomí. Vnitřní sankcí je pro člověka cítění bolesti, které se dostaví, když porušíme nebo nejednáme v souladu s povinností.⁷⁸

Mill si je jistý důležitostí těchto morálních pocitů jako motivů a jeho kritika Benthamova vychází z toho, že Bentham do škály motivů nezahrnul, nebo spíše vůbec neuvažoval o svědomí nebo pocitu povinnosti (v Benthamově mysli byl tento motiv pravděpodobně smíšený s pocitem shovívavosti nebo pochopením)⁷⁹

Mill uvádí cítění v nás, jako podstatu svědomí. Toto cítění v nás vyvolává různou míru nelibosti při samotném aktu překročení, nebo při myšlence na překročení hranice naší povinnosti. V ideálním případě by to byla právě ta bariéra, která by takovýto přeslap z potencionálně možných absolutně vyloučila. Mill však připouští výskyt takových jedinců, na jejichž mravnost nemá tato vnitřní sankce vliv a jež lze ovlivnit pouze sankcemi vnějšími. Pokud ovšem hovoříme o takovýchto lidech, u nichž se absence citu neslučuje s účinkem vnitřní sankce, narazíme na to, že se nejedná o problém utilitaristické morálky, ale o problém jakékoliv jiné morálky.⁸⁰

Mill dále rozebírá otázku, odkud pochází existence tohoto cítění povinnosti. Je toto cítění vrozené, získané, představuje něco, co je mimo naši mysl? Mill nesouhlasí s transcendentální etikou, která by odkazovala na povinnost jako na něco objektivního, co stojí stranou naší mysli, na něco co je nám dáno zvenčí. Mill uvádí, že nezištná sankce je v mysli a je tudíž subjektivní. I když není přítomna, jako součást naší přirozenosti neznamená to, že je pro nás něčím nepřirozeným. Mill uvádí, že tato mravní schopnost nabývá stejné přirozenosti, jako jiné lidské schopnosti jako je třeba schopnost používat jazyk a přemýšlet.⁸¹

Mill poukazuje na „náchylnost“ této mravní schopnosti ke kultivaci téměř v jakémkoliv směru. Mravní schopnosti může být prostřednictvím vnějších sankcí a síly raných dojmů nasměrována jak správným, tak i špatným směrem.⁸²

Za předpokladu uznání obecného štěstí jako etické normy spatřuje Mill touhu po jednotě s druhými jako základní stavební kámen pro utilitaristickou mravnost. Pro člověka je společnost něco kam patří, považuje se za jejího člena. Jak dalece se lidstvo ocitá od stavu primitivní nezávislosti, tak tím více se takovýto život jeví pro člověka běžnou a nutnou skutečností. Základem pro existenci společenství je uznání rovných zájmů. Jedině taková

⁷⁸ WEST, Henry R.. *An Introduction to Mill's Utilitarian Ethics*. s. 97.

⁷⁹ Taméž. s. 106.

⁸⁰ MILL, J. S. *Utilitarianismus*. s. 85 - 87.

⁸¹ Tamtéž. s. 88-89.

⁸² WEST, Henry R.. *An Introduction to Mill's Utilitarian Ethics*. s. 107.

myšlenka je nutností pro vyloučení pocitu lhostejnosti a pro souhru společných cílů. Díky takto podpořeným sociálním vztahům, tedy s ohledem na kolektivní jednání před individuálním, je možno vybudovat samozřejmý vztah k blahu druhých.⁸³

Tato touha po jednotě a uznání druhých by měla vytvořit takové přirozené cítění, které bude mít za následek rozvinutou civilizaci a sociální instituce podporující obecné štěstí. Millova kritika Benthamova spadá i na jeho politickou teorii pro nezohlednění vlivu institucí na motivaci a charakter a také nepovažování politických institucí jako prostředku pro možnost výchovy lidí k sociální soudržnosti. Mill usuzuje, že každé jednání má tendenci udržovat stav nebo charakter mysli, z níž pochází.

Mill, stejně jako Bentham přiznávají potřebu souladu zájmů jednotlivců s ostatními, ale oproti Benthamovi Mill shledává, že motiv svědomí posiluje tento soulad zájmů, směřující k utilitárnímu cíli největšího/obecného štěstí. Podle Milla je nezbytné, aby lidé měli své společenské motivy a dispozice, které z nich vyplývají, posílené formálními právními pravidly a vzděláváním.⁸⁴

3.5 Utilitarismus pravidel, utilitarismus jednání

Millova morální filosofie je založena na nepřímém utilitarismu, v němž je nepřímá podpora využita prostřednictvím dodržování pravidel, na jejichž základě je prostřednictvím obecné praxe dosaženo obecného štěstí.⁸⁵

V rámci utilitaristické tradice můžeme utilitarismus kategorizovat na několik forem. Nyní představím utilitarismus jednání, nepřímý utilitarismus, utilitarismus pravidel. Pro první zmíněný platí, že správný čin je takový, který vytváří co nejvíce štěstí/užitku. Patří mezi nejjednodušší formu utilitarismu a je zaměřen pouze na maximalizaci štěstí/užitku.⁸⁶ *“Utilitarismus jednání záleží v názoru, že správnost nebo nesprávnost určitého jednání musí být určena pomocí dobrých nebo špatných následků tohoto jednání.”*⁸⁷

Tato forma utilitarismu, kdy je zvažována pouze maximalizace se samozřejmě neobejde bez námitek. První skupina námitek zahrnuje ty, které se vztahují k tomu, že posuzování z hlediska maximalizace užitku je nepřiměřeně náročné a intuitivně nás staví do

⁸³ MILL, J. S. *Utilitarismus*. s. 91-93.

⁸⁴ WEST, Henry R.. *An Introduction to Mill's Utilitarian Ethics*. s. 107-108.

⁸⁵ DONNER, Wendy. *Mill*. s.36.

⁸⁶ MULGAN, Tim. *Understanding Utilitarianism*, s. 115-116.

⁸⁷ SMART, J.J.C.. *Utilitarianism: For and Against*. s 9.

pozice, která takovéto zhodnocení bude považovat za nemorální a nespravedlivé. V rozhodovacím procesu vždy musíme zvolit takové jednání, které by bylo přínosné pro co největší počet. Vždy tedy musíme zvolit co největší maximalizaci štěstí, i za tu cenu, že znevýhodníme jednotlivce, nebo menší skupinu, stejně tak pokud se rozhodujeme mezi postupy a existuje-li nějaký přínosnější, vždy se musíme rozhodnout pro něj. Dalším okruhem námitek jsou ty, jež podkopávají svoji utilitaristickou podstatu tím, že neustálým kalkulem maximalizace maří své vlastní záměry. Mulgan uvádí několik faktorů, které nejsou pouhým kalkulem uchopitelné, a ukazuje, že pokud vycházíme z jediného cíle, kterým je maximalizace štěstí, komplikuje se nám dosažitelnost tohoto cíle právě přímým zaměřením. Za určitých okolností je právě cílený záměr tím, co vylučuje jejich dosažitelnost. Mulgan uvádí jako problémové spontánnost, vědomí nebezpečí v souvislosti se ztrátou odvahy, přátelství, časovou omezenost na kalkul užitku a koordinační problémy.⁸⁸

Nepřímý utilitarismus zastává stanovisko, že ke správnému jednání vede spíše rozvoj postojů, návyků a zásad a maximalizace objektivně pravděpodobné hodnoty než pouhý kalkul následků předcházející jednání. Kritériem správnosti při hodnocení rozhodnutí činitele je maximalizace objektivně pravděpodobné hodnoty, u té ale není kalkul činitele podmínkou při rozhodování. Dosažení správného rozhodnutí je dle nepřímého utilitarismu možné spíše prostřednictvím zdokonalením postojů a sklonů charakteru než přímým kalkulem konkrétního jednání.⁸⁹

Charakteristické pro nepřímý utilitarismus je tedy to tvrzení, že utilitarismus jednání není tou nejlepší rozhodovací metodou pro správné jednání. Daleko přínosnější pro správnost jednání je posun od vyhodnocování izolovaného konkrétního jednání činitele k hodnocení rozhodovacích postupů nebo vzorců chování daného činitele v širším časovém horizontu. Nepřímý utilitarismus obhajuje tedy jiné rozhodovací postupy než jsou ty, na kterém staví utilitarismus jednání, a to i z důvodů obhajoby náročnosti a nespravedlnosti, kterou sebou utilitarismus jednání přináší. Nepřímý utilitarismus se snaží omezit maximalizaci a ukázat, že v rámci rozhodovacích procesů se můžeme opřít o společné vzory dřívějšího jednání.⁹⁰ Což zmiňuje i Mill jako výtku proti námitce užitečnosti a přímému utilitarismu v souvislosti s časovou náročností zhodnocení dané situace. Mill uvádí, že prostřednictvím minulých zkušeností nám jsou již k dispozici účinky našeho jednání. Lidstvo za dobu své existence jistě dospělo k takovým poznatkům, které působí pozitivně na jejich

⁸⁸ MULGAN, Tim. *Understanding Utilitarianism*, s. 115-116.

⁸⁹ MAUTNER, Thomas. *Restrictive Utilitarianism*. The Penguin Dictionary of Philosophy. [online].

⁹⁰ MULGAN, Tim. *Understanding Utilitarianism*. s. 117-118.

šťestí, jde o pravidla mravnosti, o které se lidé mohou při rozhodování opírat. Není to tak, že sumarizace zkušeností se odehrává až v okamžiku rozhodování o tom, co je škodlivé a co prospěšné. Zároveň je ale potřeba zmínit, že s rozvojem lidského ducha se rozvíjí i důsledky principu užitečnosti jakožto prvního principu, ale není potřeba považovat za neslučitelné i rozvoj druhotných principů, které jsou potřebné pro aplikaci tohoto prvního principu.⁹¹

Oproti utilitarismu jednání, kdy se hodnotí maximalizace užitečnosti podle důsledků jednotlivých činů, je pro utilitarismus pravidel stěžejní to, že hodnotíme třídy jednání. Morálnost jednání je určována dvoufázovým procesem, kdy v prvním kroku hodnotíme podle souboru pravidel či principů zda je nějaké jednání zakázáno, či přikázáno a ve druhém kroku přistupujeme k utilitaristickému kalkulu. To vede k přijetí takových pravidel, které obecně vedou k maximalizaci potěšení.⁹²

*Utilitarismus pravidel záleží v názoru, že správnost nebo nesprávnost určitého jednání musí být určena pomocí dobrých nebo špatných následků pravidla, podle něhož má každý vykonat toto jednání v podobných okolnostech.*⁹³

Utilitarismus pravidel vychází z toho, že splnění mravních povinností koresponduje s dodržováním obecných morálních pravidel, která jsou sama o sobě odůvodněnými morálními pravidly. Tyto pravidla Mill označuje jako druhotné morální principy, které jsou podloženy důsledky jejich obecného nebo širšího přijetí. Oprávněnost těchto pravidel je dána tím, že díky jejich dodržování je udržena nejlepší možná míra štěstí nad utrpením.⁹⁴

V tomto ohledu je tím nejlepším takový soubor pravidel, jehož důsledky přinesou to nejlepší možné ve srovnání důsledků následujících po jakémkoli jiném souboru pravidel. Takovýto soubor můžeme nazvat ideálním morálním kódem.⁹⁵

Ideální morální kód je jednou z kategorií morálních kódů utilitarismu pravidel. Tím dalším je skutečný nebo konvenční morální kód. Pro oba zmíněné je pro internalizaci a obecné přijetí pravidel apelováno na vzdělání a rozvoj morálky. Podkladem je kultivace vlastností, které vedou ke spolehlivosti, soucitu, empatii a důvěryhodnosti. Toto je i výtkou vůči Benthamovi, který nepovažoval charakter vzdělání morálních činitelů za podstatný. Výchova morálních činitelů vede k pochopení důležitosti respektu a ochraně životních zájmů každého člověka. Morální kódy by měly obsahovat taková morální pravidla, která by byla poskytována prostřednictvím sociálních jistot. Pro výchovu morálních činitelů a dodržování

⁹¹ MILL, J. S. *Utilitarismus*. s. 75-78.

⁹² HARE, R.M.. In: Kis, János. *Současná politická filosofie*. s. 137.

⁹³ SMART, J.J.C.. *Utilitarianism: For and Against*. s 9.

⁹⁴ DONNER, Wendy. *Mill*. s.45-46.

⁹⁵ MULGAN, Tim. *Understanding Utilitarianism*. s. 120.

morálního kódu je v Millově filosofii vzdělání sociální a institucionální podpora nutností. Donner uvádí, že při interpretaci Milla jsme vystaveni dilematu, jaký z těchto dvou kódů zvolit. Problémové se u konvenčního kódu jeví to, že čelí námitkám nedokonalosti a mylnosti. U ideálního kódu vyvstává problém s tím, že by mělo jít o takový, který by měl co nejlepší dopady a tendence k největšímu štěstí. Což se ale vzhledem předpokládanému obecnému lidskému pokroku, který Mill očekává, nejeví jako správná interpretace. Stejně očekávání má Mill i co se týče rozvoje morálních pravidel a tudíž ta pravidla, v jejichž zlepšení doufáme, mohou těžko být těmi nejlepšími.⁹⁶

3.6 Spravedlnost

Mill poznamenává, že to co brání akceptaci principu užitečnosti a štěstí jako hlediska pro dobré a špatné souvisí s pojmem spravedlnosti. Naráží na to, že pro většinu myslitelů představovala spravedlnost něco, co existuje v přirozenosti, jako něco absolutního. Něco, co s pojmem užitečnosti nenalézá shodu a je spíše jejím protikladem.⁹⁷

K nalezení specifické vlastnosti, která je společná takovému jednání, které je označováno jako spravedlivé, nebo nespravedlivé je potřeba zkoumání jednotlivých konkrétních jednání. Mill uvádí příklady, v nichž je obecně považováno jednání za spravedlivé a souvisí se zákonnými právy. Porušení takovýchto zákonných práv, tedy omezení nebo zbavení osobní svobody, majetku, nebo nějakého jiného nároku, jenž je dle zákona člověku přiřazen, je považováno za nespravedlivé. Takto jednoduchá kategorizace ovšem naráží na to, že existují i špatné zákony a zde nacházíme rozpor v náhledu na to jak k takovému zákonu přistupovat, zda jsme oprávněni jej porušit, nebo jej nutně dodržet, jakkoli je špatný. Z tohoto nám vyplyne, že posledním hlediskem spravedlnosti zákon být nemůže. Odpovědí na otázku proč je nějaký zákon nespravedlivý je to⁹⁸ „...že porušuje něčí právo: v tomto případě to nemůže být zákonné právo, a proto se označuje jinak, totiž jako právo morální.“⁹⁹

Morální pravidla jsou obsahem povinnosti spravedlnosti a v souvislosti s blahem společnosti nezbytným aspektem. Jejich dodržení vede k udržení míru mezi lidmi a jsou tím hlavním, co určuje celek sociálního cítění. Jsou-li dodržována a jejich porušování je

⁹⁶ DONNER, Wendy. *Mill*. s. 52-53.

⁹⁷ MILL, J. S. *Utilitarianismus*. s. 111.

⁹⁸ Tamtéž. s. 114-117.

⁹⁹ Tamtéž. s. 117.

považováno za výjimku, působí na pocit bezpečí, lidé se mezi sebou navzájem nemusí automaticky považovat za nepřátele, které je neustále mohou ohrožovat. Jsou zároveň i motivem, protože vždy radši budeme žít v takové společnosti, kde vládne klid. Nemusíme po druhých automaticky požadovat dobrodiní, ale vždy budeme požadovat, aby nám druzí neškodili, ať už přímo nebo omezením svobody. Tyto morální pravidla nám zároveň odhalí takové jedince, které nejsou schopné života ve společenství.¹⁰⁰

Dále Mill analyzuje další aspekty spravedlivého a nespravedlivého a usuzuje, že snadnější zkoumání nám umožňuje to, co je považováno za nespravedlivé. Tím se dostáváme k dalšímu a to jest to, že se lidem nedostává, co si zaslouhují. To zahrnuje takové případy, kdy lidé narušují svoji důvěryhodnost tím, že nedodržují své závazky, sliby a kdy se rozhodují na základě stranické náklonnosti tam, kde to není přípustné. Pro spravedlnost je myšlenka toho být nestranný úzce spojena s myšlenkou rovnosti. Tudíž myšlenka rovnosti je narušena tam, kde se projevuje stranická náklonnost.¹⁰¹

Idea rovnosti je těsně spjata se spravedlností, Mill doslova uvádí, že rovnost je příkazem spravedlnosti. Zároveň zde můžeme vidět, více než kde jinde princip užitečnosti, respektive takový význam pojmu užitečnost, který se prezentuje podle potřeb daných sociálních zřízení. „*Všichni lidé uznávají, že rovnost je příkazem spravedlnosti, kromě případů, kdy podle jejich názoru užitečnost vyžaduje nerovnost.*“¹⁰²

¹⁰⁰ MILL, J. S. *Utilitarianismus*. s. 148-149.

¹⁰¹ WEST, Henry R. *An Introduction to Mill's Utilitarian Ethics*. s. 158.

¹⁰² MILL, J. S. *Utilitarianismus*. s. 120.

4 Politická filosofie

Millova teorie hodnot využívá úsudků těch, kteří jsou kompetentně obeznámeni s příslušnými druhy potěšení. Tím je myšlena teorie o kompetentních činitelích, kteří prošli procesem rozvoje a seberealizace a nejsou elitistickou podskupinou společnosti. Jedná se o dospělé členy, kteří byli společností podporováni ve svém seberozvoji a v rozvoji svých ctností. Millova koncepce dobra a jeho měřítko pro rozlišení dobro vytvářejícího je plně v souladu s jeho liberalismem. Stejně jako mnoho jiných představitelů liberalismu, ať už klasických nebo současných, Mill pevně věří, že vzdělání a socializace jsou klíčem pro utváření a udržení členů demokratické společnosti. Tyto výchovné a socializační procesy poskytují takové předpoklady, které jsou potřebné pro rozkvétající společnost. Lidé v rámci společnosti zároveň potřebují takovou širší podporu, aby k rozvoji jejich ctností mohlo dojít. Soucit, empatie, autonomie, individualita a další lidské aspekty, které jsou spjaty s rozvojem duševních a morálních ctností, a které ovlivňují stav společnosti, mohou být podporovány právě institucionálním základem liberální demokracie. Pro seberozvoj členů společnosti je takováto institucionální podpora v podobě sociálních jistot a práv na svobodu nezbytná a je tím podstatným i pro Millovu formu liberalismu. Sociální a kulturní hledisko úzce souvisí s tím, zda je takovýto seberozvoj uskutečnitelný. Rovnostářství je pro Millův liberalismus stěžejní.¹⁰³

Takovéto stanovisko můžeme nalézt i o mnoho let později. Současná liberální demokratka Amy Gutmann zastává podobný názor propojenosti vzdělání, morálního charakteru a demokratické společnosti. *“Vzdělávání z velké části tvoří morální charakter občanů a morální charakter spolu se zákony a institucemi tvoří základ demokratické vlády. Demokratická vláda zase formuje výchovu budoucích občanů, která z velké části tvoří jejich morální charakter.”*¹⁰⁴

Optika, kterou Mill vidí demokracii a její funkci je daleko širší, než jak ji viděli Bentham a Millův otec. Posouvá se od pouhé ochrany zájmu občanů k ochraně možností pro lidstvo a jeho vývoj a rozvoj, pro širší kultivaci lidské povahy. Jeho model demokratické společnosti je současně představou o šanci dospět ke svobodné a rovnocenné společnosti, ve které se očekává přibývajícím osobní rozvoj všech členů společnosti. Demokratický systém je nezbytným prostředkem pro dosažení takovéto společnosti. Demokratická společnost je pak jak výsledkem, ale i prostředkem k dalšímu zlepšení. Princip užitečnosti vytyčuje a stanovuje

¹⁰³ DONNER, Wendy. *Mill*. s. 90-91.

¹⁰⁴ Tamtéž. s.91.

cíle všech odvětví umění života, včetně politického.¹⁰⁵

Uměním života Mill označuje tu část, která je preskriptivní a je *zkoumáním, jehož výsledky jsou vyjádřeny rozkazovacím způsobem, předpisy nebo pravidly* a obsahuje tři složky praxe života, tedy lidského jednání. První složkou je nauka o povinnostech, tedy etika, nebo mravnost a klíčovým slovem je spravedlnost, druhou složkou je estetika s klíčovým slovem krása. Třetí složkou je takové jednání, pro něž je klíčové slovo rozvážlivost, tedy politika.¹⁰⁶

4.1 Spojitost mezi jednotlivci, společností a pokrokem

Mill poukazuje na těsnou spjatost pokroku společnosti, dobré vlády a rozvoje lidí. Tuto myšlenku spjitosti uvádí v *Úvahách o vládě ústavní*, kde vyjadřuje nemožnost dobré vlády tam, kde omezenost lidského rozvoje vede k sobeckým zájmům bez zřetele pro zájem obecný. Politické instituce by měly hledět na to, jak ve svých členech rozvíjet mravní a rozumovou stránku lidské osobnosti, protože vzdělanost a ctnost jejich občanů je faktorem ovlivňujícím dobrou vládu.¹⁰⁷

Mill výslovně k tomuto uvádí *“Ptáme-li se, na kterých příčinách a podmínkách dobrá vláda v každém smyslu, od nejnižšího až po nejvznešenější, závisí, zjistíme, že hlavní z příčin, která všechny ostatní předčí, jsou vlastnosti lidských bytostí, z nichž se skládá společnost, nad kterou se vláda vykonává.”*¹⁰⁸

Pro vládu je nezbytný pořádek a pokrok, ale je nutné tyto pojmy správně vymezit, obzvláště máme-li je vztáhnout k dobru a dobré vládě. O pořádku můžeme mluvit jako o takovém stavu, ve kterém jsou zachovány všechny stupně dobra. Pokrok s ním souvisí tak, že je možný jen tam, kde už takovýto stav máme a udržení tohoto stavu a další péči pak můžeme znásobit sumu dobra a můžeme se dobrat pokroku, který *“...je vyšším stupněm toho, co na nižším stupni je pořádek.”*¹⁰⁹

Jak už bylo řečeno, pokrok je možný jen tam, kde jsou splněny podmínky lidského faktoru, dobrá vláda leží v konání, které je plně odkázáno na jeho členy společnosti. O těchto dvou prvcích vždy musíme uvažovat v souvislosti. To co vyjadřuje dobrou vládu, je její hledisko jak podporovat a rozvíjet celkovou sumu dobrých vlastností svých členů a míra

¹⁰⁵ DONNER, Wendy. *Mill*. s. 90.

¹⁰⁶ HLAVONĚ, Karel. *Dvě varianty pojetí společnosti, jednotlivce a etiky v raném pozitivismu*. s. 52.

¹⁰⁷ MILL, J. S. *Úvahy o vládě ústavní*. s. 25-26.

¹⁰⁸ Tamtéž. s. 25.

¹⁰⁹ Tamtéž. s. 23.

jejich uplatnění.¹¹⁰

S pokrokem úzce souvisí i pojem svobody a pojem individuality, jež jsou podmínkami, které takovýto stav umožňují a jež jsou vzájemně provázané. Pokroku lze dosáhnout rozvojem individuality, která se může utvářet pouze tam, kde nechybí svoboda. Tvůrci pokroku jsou podle Milla především takoví jedinci, kteří nesplývají s davem. Jsou to ti, kteří se odlišují a jejichž individualita se vyvíjí a umožňuje co možná nejdokonalejší lidské bytosti, a tím je umožněno zároveň i pokroku společnosti.¹¹¹ Mill je prezentuje jako ty, kteří *“...nevidí prostě vycházející světlo z vrcholu kopce, ale sami vycházejí na vrcholy kopců a zažehují světlo, takže kdyby nahoru nikdo nevystoupil, světlo by se v mnoha případech v rovině vůbec neobjevilo.”*¹¹²

4.2 O svobodě

Předmětem spisu *O svobodě* je svoboda občanská, též svoboda sociální, je to otázka věcí budoucích a proto by neměla být přehlížena. Otázka, která v její souvislosti vyvstává je vymezení její povahy a určení hranic moci společnosti vůči jednotlivci. Otázka vzájemného konfliktu svobody a autority není ničím novým a vzhledem ke změně podmínek v průběhu lidského vývoje si заслужuje nového uchopení a hlubšího pojednání.¹¹³

Pro Milla byla svoboda a její obhajoba důležitým prvkem demokratické společnosti. Svobodě, se zřetelem na princip užitečnosti a jeho vztahem na společnost, nebylo předchozími mysliteli utilitaristického smýšlení věnováno takové množství pozornosti, kterou by si zasluhovala. Pro cestu ke štěstí je podle Millova utilitaristického hlediska tím důležitým a přínosným rozvíjením osobnosti. Rozvinutá osobnost je však v plné závislosti na svobodě, která je její hlavní potřebou. *“Svoboda je součástí štěstí a je nepostradatelná v hledání nových forem štěstí.”*¹¹⁴

Mill uvádí, že předmětem spisu *O svobodě* je uvedení v účinnost takové zásady, která by stanovila vztah mezi společností vůči jednotlivci a donucovacími prostředky, které k němu může vztáhnout. Vzhledem k individualitě a svrchovanosti jednotlivce nad sebou samým, je společnost oprávněna zasahovat do chování jednotlivce jen tam, kde se toto chování vztahuje na druhé. To znamená, že uplatnění donucovacích prostředků je společnost oprávněna použít

¹¹⁰ MILL, J. S. *Úvahy o vládě ústavní*. s. 26-27.

¹¹¹ HLAVOŇ, Karel. *Dvě varianty pojetí společnosti, jednotlivce a etiky v raném pozitivismu*. s. 40-41.

¹¹² Tamtéž. s. 41.

¹¹³ MILL, J. S. *O svobodě I*. s. 5.

¹¹⁴ MILLER, David, ed. et al. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. s. 300.

tam, kde „sebeochrana opravňuje lidi, jednotlivě nebo ve sdružení, omezovati svobodu ostatích lidí, nebo tam kde chceme-li zlo od jiných odvrátiti.“¹¹⁵

Impulsem k sepsání díla *O svobodě* byla obrana liberalismu a upozornění před následky buržoazní a byrokratické společnosti. V tomto spise se Mill snažil obhájit svobodu v souladu s utilitaristickým stanoviskem, tedy obecným blahem a přijetím užitečnosti v jejím nejširším smyslu, která chápe člověka jako aktivní a vyvíjející se bytost. Mill tedy individuální svobodu ukotvil jak v seberozvoji, tak v sebeochraně. Aby lidé mohli uskutečnit své nejzákladnější potřeby, kterými jsou potřeba prostoru a možnosti pro rozvoj své osobnosti i potřeba bezpečnosti, je nutné, aby jim společnost poskytla ochrannou ruku prostřednictvím práva. Mill bezpečnost a její dosažení spojil s pojmem spravedlnosti a s pojetím práv takového charakteru, kterými organizovaná lidská společnost poskytuje kolektivní ochranu jednotlivci před hrozbami jiných osob.¹¹⁶

Zároveň je ale jednatelce povinován podílet se na této kolektivní bezpečnosti, jelikož zlé se neudává jen aktivní činností, ale i nečinností. Mill viděl společnost a život v ní jako organismus s dobrým imunitním systémem, takový kde vzájemná pomoc ochraňuje naše základní zájmy.¹¹⁷ Jsme součástí společnosti „a v této společnosti jsme povinni udržet ochranný systém, z něhož máme prospěch. Všechno pak závisí na vysvětlení našich základních zájmů, tak přesvědčivě, jak je to jen možné.“¹¹⁸

Pro společnost je přínosem, je-li jejím členům svoboda vlastní. Hodnoty, které jsou pro svobodu nezbytné, jsou autonomie a individualita. Jejich kombinace a propojenost je pro rozvinutou osobnost tím klíčovým. Zároveň je důležitým a fungujícím článkem chodu dobré společnosti. Naplnění charakteru takového života, který společnost chápe jako propojení s ostatními životy a to vlastní volbou pro obecné blaho je stejně nutná, jako to, aby společnost pochopila rozmanitost jako důležitý prvek a možnost k obohacení sebe sama.

Mill současně v tomto spise vyjadřuje své obavy nad despotismem zvyku, jehož nepřímý důsledek odvrací individualitu a zapřičiňuje bezzásadové přizpůsobování se. Právě shoda, která vychází z bezmyšlenkovitého přizpůsobování se je jednou z možností, která míří k tomu, jak se předpokladům štěstí a dokonalejší společnosti vyhnout. Proces autonomie je důležitou součástí zkoumání svobody ducha a hledání pravdy a není neharmonické, když je tato autonomie reflektována ostatními. Člověk není izolovanou jednotkou, a tak vliv, který na něj má jeho okolí, je zřejmý, a pokud nejde o nekritické přejímání, je plně v souladu vedení

¹¹⁵ MILL, J. S. *O svobodě I.* s. 18-19.

¹¹⁶ RYAN, A. *Mill in liberal landscape.* In SKORUPSKI, J. *The Cambridge companion to Mill.* s. 501-502.

¹¹⁷ Tamtéž. s. 501-502.

¹¹⁸ Tamtéž. s. 503.

dialogů a obohacování se o stanoviska jiných. Mill obhajuje autonomii liberální, takovou, kde jsou autonomní činitelé schopni autenticity, reflexe, uvažování a sebeurčení. Své volby a možnosti často reflektují na základě dialogu s ostatními a rozhodnutí vynášejí na jeho závěru s uvědoměním si vlivu svého rozhodnutí pro jiné.¹¹⁹

Mill si uvědomuje význam sounáležitosti mezi lidmi. Zastává názor, že lidé by si měli vzájemně pomáhat odlišit dobré od špatného a motivovat se k dobré volbě a být nápomocni odvracet to špatné. Jejich podpora by měla směřovat k tomu, aby v sobě rozvinuli své vyšší schopnosti. Mill ale varuje, že nikdo nemá právo na to, aby určoval běh života jednotlivce a jeho rozhodnutí proti jeho vůli. Druhému můžeme vyjadřovat svá vlastní stanoviska, podporovat jeho vůli, ale úsudek je na konkrétním jednotlivci. Naše stanovisko je pouze na uvážení dotyčného. Platí zde, že stanovisko může, ale nemusí být přijato.¹²⁰ Každý „... *sám je posledním soudcem. Všechny chyby, kterých se pravděpodobně dopustí proti radám a výstrahám, jsou daleko vyváženy zlem, které by vzniklo, kdyby ho ostatní přiměli k tomu, co považují za dobré.*“¹²¹

Mill vymezuje tři oblasti lidské svobody, kterým nenáleží zásahů zvenčí a pokud tyto svobody nebude společnost uznávat, není s to, označovat se za společnost svobodnou. Jsou jimi *svoboda myšlení a cítění, svoboda ve volbě povolání a svoboda spolčovati se v mezích uvedených hranic*. Tyto aspekty jsou pro Milla nesmírně důležité, pouze taková svoboda, která umožňuje každému vydat se za svým vlastním dobrem svou vlastní cestou, jen ta může dostát svého jména. Protože každý by měl mít na zřeteli, že je především sám sobě zodpovědný.¹²²

4.3 Tyranie většiny a nutnost svobody myšlení a mínění pro vývoj lidského poznání

Mill uvádí, že společnost se nyní ocitá v jiné situaci, než která byla dříve, a kdy se svoboda pojímala jako možnost, jak se uchránit proti tyranství panovníků. Tato moc, která náležela povětšinou jednotlivci nebo úzké skupině či rodině byla oddělena od vůle lidu. Ten, ji přijímal jako danou a přirozenou. Ovšem nezdá se, že kdy se stávalo, že moc která by měla sloužit jako ochrana jednotného celku proti zásahům zvenčí, dotýkala se i vlastních řad. Nastala ale doba, kdy lidé přestali považovat za dané suverenitu panovníka a zatoužili po

¹¹⁹ DONNER, Wendy. *Mill*. s.62-63.

¹²⁰ Tamtéž. s.44-45.

¹²¹ Tamtéž. s.45.

¹²² MILL, J. S. *O svobodě I*. s. 22-23.

dosažení svobody omezením moci jednotlivce a přenesením moci do rukou lidu.¹²³

V tomto ohledu pak můžeme pokrok moderní civilizované společnosti vyznačit přechodem od moci jednotlivce k moci odvozené z vůle lidu. Pro jednotlivce v takové společnosti platí, že musí uznat právo společnosti na prostředky, donucující jeho členy ustoupit od jednání, které by poškozovalo a porušovalo práva a zájmy jiných. Pro ostatní situace by jednotlivci měla zůstat jeho suverenita. Obrat od moci jednotlivce k moci lidu se vztahoval i na tehdejší Británii, Mill ho považoval za nevyhnutelný, ale upozorňoval na to, že i demokratická společnost, která nemá co dočinění s tyraníí monarchů a aristokratů je vystavena jiné zákeřnější tyranii, kterou je tyranie většiny. To, co je na této tyranii zákeřné je to, že se spíše než o evidentní politickou tyranii jedná o neustálý nátlak panujícího mínění a smýšlení.¹²⁴

Mill se snažil uvést na světlo, že vláda lidu, zdaleka nemusí znamenat svobodu, pokud nevezmeme v potaz hledisko, že suverenita jednotlivce je ohrožena suverenitou lidu a jejíž moc tkví právě v tyranii převažujícího mínění a cítění. Pak se může společnost ocitnout v takové situaci, jejíž následky jsou totožné s jakýmkoli jiným druhem tyranie. *“Vládoucí totiž nemusí být tíž “lidé” jako ovládaní a demokratická vláda sebeurčení není vláda “každého nad sebou samým”, nýbrž v nejlepším případě “každého nad všemi ostatními”.*¹²⁵

Svoboda myšlení a cítění je nutností nejen pro společnost ale i pro vývoj lidského poznání. Každý by měl disponovat vlastním názorem a možnostmi jeho vyjádření. Společnost by byla sama sobě překážkou, kdyby takovému vyjádření bránila a nepěstovala v lidech stejný přístup. Mill uvádí, že musíme vycházet z toho, že nejsme neomylní a nemáme jistotu, že naše poznání dospělo konečné úrovně. Nejsme-li ochotni vyslyšet názor jiných, nejenže nemohou zaznít ty pravdivé, ale připravujeme se i o možnost náhledu na věc z jiné strany. Stejně tak je nebezpečné považovat uznané pravdivé názory za dogma, o kterém se nediskutuje. I diskuze může být možnostmi, jak získat zkušenost a tak obohatit lidské chápání.¹²⁶ *„Kdyby veškero lidstvo bylo jednoho mínění a pouze jediný by se odchyloval, nemělo by lidstvo k tomu většího práva uložit mu mlčení, nežli on celému lidstvu, měl-li by k tomu potřebné moci.“*¹²⁷

Abychom se vyvarovali útisku ze strany většiny, a aby jednotlivec mohl naplňovat svůj život a vyjadřovat své názory ze svého hlediska nepodřízen tomu, co sdílí většina, je

¹²³ MILL, J. S. *O svobodě*. s. 6.

¹²⁴ RYAN, A. *Mill in liberal landscape*. In SKORUPSKI, J. *The Cambridge companion to Mill*. s. 500.

¹²⁵ BERLIN, I. Čtyři eseje o svobodě. s. 269.

¹²⁶ DOBIÁŠOVÁ, Hana. *Poznání jako klíčová hodnota svobody: o Millově nauce jinak*. s. 37-39.

¹²⁷ MILL, J. S. *O svobodě*. s. 29.

nutno uvědomit si důležitost individuality. O individualitě bychom, ale měli uvažovat jak ve vztahu k jednotlivci, který si uvědomí její důležitost pro možnost svého rozvoje, tak ve vztahu uznání společnosti o nároku a potřebu individuality jejích členů. Sám Mill názvem třetí kapitoly spisu *O svobodě* uvádí těsnou spojitost individuality a blahobytu. Individualita umožňuje rozmanitost a rozmanitost udává směr vývoje společnosti.¹²⁸ Jak stejně je pro lidstvo užitečná různost mínění, tak stejně je užitečná rozmanitost lidského žití a jednání a je důležité *“aby odlišné povahy měly volné působiště, pokud ostatní nebudou zkráceni, a aby každému bylo volno zkusiti hodnotu nějakého života samostatně. Zkrátka jest žádoucno, aby uplatnila se osobnost ve všech věcech, které se v první řadě netýkají jiných lidí. Kde není vodítkem jednání vlastní charakter, tu schází nejpodstatnější součást lidského štěstí a téměř hlavní součást osobního a sociálního pokroku.”*¹²⁹

¹²⁸ DOBIÁŠOVÁ, Hana. *Poznání jako klíčová hodnota svobody: o Millově nauce jinak*. s. 25.

¹²⁹ MILL, J. S. *O svobodě II*. s. 5.

5 Závěr

Millova morální filosofie je obrazem jeho zkušeností. Jeho životní a mentální vývoj, jímž John Stuart Mill procházel, měl díky jeho otci Jamesi Millovi a Jeremymu Benthamovi úzkou souvislost s utilitarismem. Proto se začátek práce věnuje obecnému vymezení utilitarismu a představení hlavních stanovisek jeho zakladatele Jeremyho Benthama. Na začátku práce jsou zmíněny i okolnosti, prostřednictvím, kterých by měl být načrtnut nádech doby, která utvářela myšlenky tohoto filozofického a etického směru a které odkazují na využitelnost v praxi. V této práci bylo uvedeno, že utilitarismus nechtěl být jen teorií, ale že se snažil najít a prosazovat možnosti, jak řešit současný stav společnosti a že otázka toho, v jakém stavu se společnost nachází je dáno provázaností jak etického, tak politického aspektu. Pro Milla i Benthama byla morálka a politika, něco má být vzájemně napojené a prostřednictvím utilitarismu fungujícím na principu užitku, mělo být ukázáno, že izolovanost těchto dvou pojmů většinou nebývá funkční.

Představení Benthamova utilitarismu ukázalo sice společný základ, ze kterého Mill vycházel, ale zároveň vymezilo zásadní odlišnosti kvantity a kvality. V Millově pojetí se utilitarismus více soustředí na lidské aspekty, které Bentham opomíná. Pro Benthama bylo stěžejní množství užitku, pro Milla bylo stěžejní, aby se lidé dokázali zorientovat v tom, které požitky jsou hodnotnější. Pro Milla není člověk jen pouhou redukcí na bolest a potěšení, pro něj je člověk spojením rozumu a citů, někým kdo v sobě může rozvinout vyšší city, někým kdo sám v sobě cítí, že je sám sobě povinován ve svém jednání. Zároveň je ale člověk součástí společnosti, která by měla podpořit možnosti pro rozvoj lidského charakteru. V rámci této práce byl několikrát zmíněn Millův důraz na důležitost podpory seberozvoje a kultivace jedince, který je velmi důležitým prvkem pro rozvoj a pokrok společnosti.

V souladu s tímto náhledem bylo v poslední části práce představeno Millovo pojetí svobody, které je nezbytným aspektem pro možný posun společnosti i jednotlivce v jeho vývoji vpřed. Apel na široké pole svobody úzce souvisí i s Millovým náhledem na člověka, který předpokládá takové hodnoty jako je svědomí a soucítění s druhými.

V tomto rámci byla uvedena spojitost blahobytu společnosti s nutností individuality jedince a nutností rozmanitosti životů. Millův liberalismus klade důraz na občanskou svobodu, na členy společnosti, jejichž individualita není omezována a na společnost, která mírou zásahů, určuje hranice moci společnosti vůči jednotlivci a tím i na možnost rozvoje života jednotlivce. Rozvoj je možný jen tam, kde je svoboda myšlení a mínění. Tam, kde je

umožněna svoboda diskuze a také otevřenost vůči názorům jiných je umožněno i rozvoji lidského poznání.

6 Seznam literatury

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Překlad Karel Šprunk. 1. vyd. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-111-3.

BENTHAM, Jeremy. *An Introduction to the principles of morals and legislation* [online]. Kitchener, Ont.: Batoche, 2000 [cit. 2018-02-10]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=2001956>.

BERLIN, Isaiah. *Čtyři eseje o svobodě*. Překlad Martin Pokorný. 1. vyd. Praha: PROSTOR, 1999. ISBN 80-7260-004-4.

DOBIÁŠOVÁ, Hana. *Poznání jako klíčová hodnota svobody: o Millově nauce jinak*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2016. ISBN 978-80-87895-76-4.

DRIVER, Julia: *The History of Utilitarianism: Jeremy Bentham*. [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2009. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/utilitarianism-history/>

DONNER, Wendy. *Mill* [online]. Chichester, West Sussex, U.K.: Wiley-Blackwell, 2009.

GLUCHMAN, Vasil. In: MILL, John Stuart. *Bentham; Utilitarizmus*. Vyd. 1. Prešov: LIM, 2000. ISBN 80-89012-01-9.

HARE, Richard M. Utilitarismus. In: KIS, János. *Současná politická filosofie*. 1. vyd. Praha: Oikoymenth, 1997. ISBN 80-86005-60-7.

HEMELÍK, Martin. O „mrvnosti přírody“ a „temné svítilně“ lidského ducha. In: *Acta Oeconomica Pragensia, 2007, roč. 15, č. 5, 2007*. ISSN 0572-3043.

HLAVOŇ, Karel. Dvě varianty pojetí společnosti, jednotlivce a etiky v raném pozitivismu. In: *SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY*. Brno: Masarykova univerzita, 1995.

KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: 2004. 214 s. Studijní texty; sv. 33. ISBN 80-86429-35-0.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-064-4.

MAUTNER, Thomas. *Restrictive Utilitarianism*. [online]. The Penguin Dictionary of Philosophy. [cit. 2018-02-15]. ISBN 0-14-051250-0. Dostupné z: <https://www.utilitarianism.com/restrict.htm>

MIEDZGOVÁ, J. Klasický utilitarismus. In: REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Kalligram: Bratislava, 2008. ISBN 978-80-8101-103-0.

MILL, John Stuart. *Bentham; Utilitarizmus*. Vyd. 1. Prešov: LIM, 2000. ISBN 80-89012-01-9.

MILL, John Stuart. O svobodě I. Praha: J. Otto, 1913.

MILL, John Stuart. O svobodě II. Praha: J. Otto, 1913.

MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-140-1.

- MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0267-X.
- MILLER, Dale E. *J. S. Mill: moral, social and political thought*. 1st publ. Cambridge, UK: Polity, 2010. ISBN 978-0-7456-2583-6.
- MILLER, David, ed. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Proglas, 1995. ISBN 80-85617-47-1.
- MOORE, G. E. *Principia ethica*. [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 1959. [cit. 2018-03-08]. Dostupné z: <http://fair-use.org/g-e-moore/principia-ethica>
- MULGAN, Tim. *Understanding utilitarianism* [online]. Stocksfield [U.K.]: Acumen, 2007. Understanding movements in modern thought [cit. 2018-04-23]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10455625>.
- SHAPIRO, Ian. *Morální základy politiky*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0716-6
- SKORUPSKI, J. *The Cambridge companion to Mill*. New York: Cambridge University Press, 1998. ISBN 978-0-511-22258-0.
- SMART, J. J. C. a WILLIAMS, Bernard Arthur Owen. *Utilitarianism for and against*. 1st ed., repr. Cambridge: Cambridge University Press, 1973. 155 s. ISBN 0-521-09822-X.
- SOKOL, Jan. *Etika a život: pokus o praktickou filosofii*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-063-3.
- SOUSEDÍK, Stanislav. Úvod. In MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-140-1.
- SWEET, William. *Jeremy Bentham*. [online]. The Internet Encyclopedia of Philosophy. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z: <https://www.iep.utm.edu/submit/>.
- SYLLABA, Theodor, ed. *Dějiny politických filozofií: (politické filozofie od antiky do konce 20. století)*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-055-8.
- THOMPSON, Mel a CÍSAŘOVÁ, Pavla. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-806-6.
- WEST, Henry R. *An introduction to Mill's utilitarian ethics* [online]. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2004 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10124704>.

7 **Resumé**

The subject of this bachelor thesis is the presentation of John Stuart Mill's ethics theory. The main point here is the presentation of utilitarianism, as a philosophical direction, for which the greatest possible happiness is the greatest achievement for as many people as possible. This work will introduce Mill's qualitative utilitarianism as a divergent version of Bentham's quantitative utilitarianism. The main source for the presentation of Mill's version will be his writing *Utilitarianism*, in which he tries to give such proof of the usefulness principle that would be in line with both empiricism and the fact that utilitarianism's goal is general happiness. The basis for elimination of pain and maximisation of pleasure remains, but pleasure in Mill's concept will be differentiated and divided into higher and lower. This division is also related to the defence of utilitarianism, which faced objections to its superficiality. This is also related to his concept of man. Mill saw the essence of man and his human life more broadly than Bentham, with regard to the cultivation of personality and character and with emphasis on aspects of human nature such as love, the pursuit of mental perfection and conscience. Another part of this work is devoted to his concept of civil liberty. For Mill, as a proponent of liberalism, freedom is an aspect essential to human life and is closely related to the possibility of cultivating the personality and thus the progress of society. Emphasis is placed on members of society whose individuality is not restricted, and to a society that, through a certain amount of interference, determines the limits of the power of society over the individual and hence the possibility of developing the life of the individual. Mill emphasises the freedom of thought and judgment, the freedom of discussion, and the openness to others' opinions, and warns of such thinking that, uncritically and without reflection, accepts truths that can often become dead dogmas and which prevent human cognition. He stresses out the importance of own opinion and the possibility of expressing it as a necessity for the development of human cognition.